

Аналітичний звіт Сприйняття України за кордоном

ТУРЕЧЧИНА

Автори: Євгенія Габер,
к. політ. н.

Марина
Воротнюк,
к. політ. н.

Виконано Радою
зовнішньої політики
«Українська призма»
на замовлення
Українського інституту

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
1.1. Методологія дослідження.....	3
1.2. Контекст країни.....	4
2. Сприйняття України фаховим середовищем	6
2.1. Основні асоціації з Україною.....	6
2.2. Загальне ставлення до України.....	12
3. Сприйняття української культури та її місця у світовому контексті.....	20
3.1. Сучасна культура та культурна спадщина України: обізнаність, зацікавленість, загальна характеристика.....	20
3.2. Результати оцінки запропонованих культурних феноменів.....	27
4. Особливості співпраці з українською стороною у сфері культури	31
4.1. Наявний досвід співпраці та його характеристика.....	31
4.2. Перспективи співпраці.....	34
4.3. Джерела інформації для міжнародної співпраці.....	43
5. Висновки та рекомендації	44
5.1. Загальні висновки та спостереження.....	44
5.2. Рекомендації щодо роботи з окремими цільовими аудиторіями.....	47
Додатки	49
Додаток 1. Список респондентів, які дали згоду на оприлюднення свого імені/афіліації.....	49
Додаток 2. Рівень обізнаності з культурними феноменами.....	52

1. ВСТУП

1.1. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є виявити суспільні ставлення до України загалом та зокрема до української культури в Турецькій Республіці, а також визначити очікування, можливості і перспективи для двосторонньої співпраці у сферах культури, освіти, науки, громадянського суспільства. Отримані дані можуть слугувати основою для подальшого планування напрямів, форматів, змістовного наповнення проєктної діяльності Українського інституту (УІ), представників української культурної та дипломатичної сфер, а також дати поштовх продовженню емпіричних досліджень щодо специфіки сприйняття України за кордоном.

Дослідження сприйняття проводилося серед попередньо визначених цільових аудиторій (ЦА), насамперед фахових спільнот: індивідуальні культурні агенти, представники інституційних культурних агентів, владних інституцій, дипломатичного корпусу, міжнародних організацій, програм, та інституцій, а також діаспори. Респонденти за бажанням мали змогу зберегти повну або часткову анонімність, а також з власних мотивів утриматися від дозволу на пряме цитування. Перелік респондентів наведено у Додатку 1.

Дослідження виконувалося з використанням якісного методу – глибинних інтерв'ю. Загалом було проведено 21 інтерв'ю. Усі інтерв'ю проходили у жовтні – листопаді 2020 року онлайн з використанням Zoom-платформи основною мовою спілкування респондента (турецькою чи українською) і тривали приблизно 1-1,5 години. Переважно респонденти висловлювали власні думки та позиції. Втім в кількох визначених питаннях їх просили також окреслити сприйняття й очікування фахової спільноти, яку вони представляють у Туреччині, або свою думку щодо позиції широкої публіки з даного питання. Ці результати дослідження не можуть напряму екстраполюватися на ширші цільові аудиторії, однак дозволяють нам сформулювати гіпотези для подальшої верифікації у кількісних дослідженнях.

Інтерв'ю проводилися на основі попередньо розробленого опитника, наданого Українським інститутом. Крім основних запитань, під час дослідження була проаналізована обізнаність респондентів щодо 72 культурних феноменів (повні результати оцінювання див. у Додатку 2). Перелік феноменів, наданий Українським інститутом разом з питальником, містив імена окремих особистостей (письменників, художників, скульпторів, історичних чи політичних постатей), історичні явища, архітектурні пам'ятки, елементи декоративного мистецтва, одягу, їжі тощо. До переліку було включено як феномени, які безпосередньо асоціюються з Україною, так і ті, які можуть мати прив'язку до інших країн.

Кожен респондент оцінював відповідну картку, що містила перелік орієнтовно у 30 феноменів. Респонденти мали відповісти, чи знають вони феномени з представленого переліку. У разі позитивної відповіді уточнювався ступінь

обізнаності респондента про феномен, а також те, з якою саме країною феномен асоціюється. В окремих випадках проводилось глибше зондування щодо обізнаності, асоціацій, сприйняття феномену. Представлені оцінки не є репрезентативними, однак вони демонструють певні тенденції щодо обізнаності та сприйняття феномену, зокрема на предмет його (не)асоціювання з Україною.

1.2. КОНТЕКСТ КРАЇНИ

Турецька Республіка (ТР) є **стратегічним партнером** України, має з нею спільний кордон по Чорному морю та входить до п'ятірки найбільших торговельних партнерів України (обсяг двосторонньої торгівлі – 5 млрд дол.).

У **публічному та офіційному дискурсах** обох країн двосторонні відносини характеризуються як «стратегічні», «дружні», «добросусідські», «союзницькі». Наголошується, що між країнами відсутні принципові політичні проблеми чи конкуренція, а відносини розвиваються за принципом компліментарності та взаємовигідної співпраці.

Динаміка українсько-турецького співробітництва є стабільно інтенсивною. Відносини не обмежуються однією складовою, охоплюючи широкий спектр тем.

У **політико-дипломатичній сфері** Туреччина викликає інтерес з точки зору підтримки територіальної цілісності України, невизнання анексії Криму та захисту прав кримських татар. Важливим також є фактор спільної історії та споріднених тюркських спільнот, що проживають на території України (кримські татари, гагаузи, турки-месхетинці).

Основним механізмом двостороннього **політичного діалогу** залишається Стратегічна рада високого рівня (СРВР), запроваджена у 2011 р. з набуттям Туреччиною статусу стратегічного партнера України. Зокрема, йдеться про щорічні зустрічі президентів та очолюваних ними делегацій з ключових міністерств та відомств для обговорення всього спектру питань двосторонніх відносин та регіонального порядку денного.

Регулярні взаємні візити делегацій різного рівня з широкого кола питань, зокрема безпеки, оборони, економіки, туризму, освіти та культури, свідчать про наявний інтерес до співпраці. На додачу до традиційних сфер співробітництва останнім часом активізувалася взаємодія в **оборонно-промисловій сфері**.

Окрім того, діє низка **секторальних комісій** – з торговельно-економічного співробітництва, туризму, військово-технічної співпраці. Цей формат дозволяє більш детально та предметно обговорювати реалізацію конкретних проєктів у відповідних сферах. Сьоме засідання Змішаної комісії з питань туризму відбулося в Анталії у жовтні 2020 року. Однак Комісія з культурно-гуманітарних питань не збиралася вже тривалий час.

Активно розвиваються **міжлюдські контакти**. Туреччина входить до першої десятки країн, громадяни яких найчастіше відвідують Україну (300 тис. ту-

ристів у 2019 р.), і традиційно залишається одним із найпопулярніших туристичних напрямків для українських туристів (1,5 млн у 2019 р.). З 2017 р. діє двостороння угода про взаємні поїздки громадян за ID-картками, а також безвізовий режим для поїздок з туристичними цілями строком до 90 днів. Між країнами здійснюється понад 20 регулярних авіарейсів щодня та понад 180 рейсів щотижня.

Окремим виміром взаємодії є **міжрегіональна співпраця**. Станом на 2020 р. партнерські відносини встановлені між 26 адміністративно-територіальними одиницями України та Туреччини.

Розвиваються відносини в **освітній сфері**. Станом на 2020 р. Туреччина є шостою країною за кількістю іноземних студентів в українських закладах вищої освіти (3,8 тис.). В Україні турецька мова викладається у 8 університетах; в Туреччині єдина в країні спеціальність «українська мова і література» була відкрита у 2018 р. на кафедрі слов'яністики Стамбульського університету (близько 50 студентів на I-III курсах).

Промоція української культури в Туреччині відбувається здебільшого силами Посольства України в Анкарі, Генерального консульства в Стамбулі та Консульської установи в Анталії. Зокрема, протягом останніх років проведено низку великих культурних заходів – кінопоказів, виступів українських музикантів і диригентів, концерт ансамблю ім. П. Вірського, Дні вишиванки, «Українські читання» в Анкарі, Дні українського кіно в Стамбулі, тиждень «Української весни», роковини Голодомору в найбільших містах країни та ін. У 2020 р. запроваджено українські аудіогіди у трьох найбільших музеях Стамбулу.

Активну участь у проведенні культурних заходів та реалізації проєктів публічної дипломатії відіграє **українська громада** (близько 30 тис. осіб; наразі в Туреччині діють 15 українських спілок – в Анкарі, Стамбулі, Ізмірі, Анталії, Аланії, Самсуні, Бурсі, Мармарисі, Кушадаси, Адані та Бодрумі). Значним є внесок **кримськотатарської діаспори** (від 3 до 5 млн осіб), що має розгалужену мережу своїх громадських організацій (дернеків) по всій Туреччині. У 2017 р. при Посольстві України в Анкарі було створено **Координаційну раду** українських громад Туреччини, членами якої є голови українських і кримськотатарських громадських організацій. Головним завданням Ради є координація зусиль, спрямованих на розвиток національної культури, мови і традицій, підтримку суверенітету і територіальної цілісності України.

2. СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНИ ФАХОВИМ СЕРЕДОВИЩЕМ

2.1. ОСНОВНІ АСОЦІАЦІЇ З УКРАЇНОЮ

За висловом одного з турецьких респондентів,

«Парадокс України полягає в тому, що, знаходячись на протилежному березі Чорного моря, вона опинилась в «сліпій зоні» Туреччини. Ми знаємо про далеку Америку та Європу набагато більше, ніж про Україну, яка у нас під боком...»

Зіхні Тюмер, галерея сучасного мистецтва “SerModern”

Цим парадоксом великою мірою пояснюються особливості сприйняття України в ТР «у просторі і часі», стереотипи і хибні уявлення, висловлені або озвучені під час інтерв'ю.

Неодноразово відзначалося, що попри географічну близькість та спільну історичну спадщину, **Україна досі не сприймається в Туреччині як окрема країна/ культура** (хоча добре відомо про її державну незалежність). Відтак, для більшості респондентів (окрім представників української спільноти) Україна – це «країна Східного блоку», «частина СРСР», «пострадянська республіка», «частина домінантної російської культури», «частина великого російського імперського простору», «країна, що сприймається крізь призму радянської спадщини». Хоча й меншою мірою, поширеним є також сприйняття України як частини ширшого регіону: «сусідня країна», «сусід через море», «асоціюється з Чорним морем», «північне узбережжя Чорного моря», «союзник в регіоні», «країна Східної Європи», «Лехістан» (історична назва Польщі турецькою мовою).

Переважна більшість асоціацій також пов'язана з **Росією**, хоча і в різних контекстах: геополітичному («конфлікт», «війна», «протистояння», «невирішені проблеми» та «суперечки з Росією»), економічному («газові кризи з Росією»), культурному («частина загальної російської культури», «сильна російська (радянська) школа класичної музики»). Цікаво, що декілька респондентів відзначили тісний зв'язок України з Росією у їхньому сприйнятті, але «не як однаковість, а як протилежність»:

«При слові Україна спадає на думку Росія. Але не тому, що це те саме, а як раз навпаки, від супротивного – як альтернатива Росії, як її повна протилежність. Теж слов'янський народ, але відмінний від Росії»¹.

¹ Тут і далі цитати без зазначення авторства належать респондентам, які побажали зберегти анонімність або утрималися від дозволу на пряме цитування.

«Україна для мене є країною, яка намагається йти своєю дорогою, окреслювати свій, незалежний від Росії, шлях у регіоні».

Ще один великий блок асоціацій пов'язаний з **Кримом та долею кримських татар**. Це простежується насамперед серед представників кримськотатарської діаспори, але також справедливо і для більшості турецьких респондентів. Найчастіше «Крим» згадується в історичному контексті (співіснування за часів Османської імперії) та в контексті «окупації / нелегальної анексії / захоплення» Росією.

Більшість респондентів (окрім представників української громади) відзначали серед ключових асоціацій **«споріднені тюркські спільноти»**, що проживають на території України: «кримські татари», «гагаузи», «турки-месхетинці», «кровні узи», «кровні зв'язки». Водночас респонденти зізнаються, що мало що про них знають і лише відкривають для себе ці нові спільні точки дотику з Україною.

Для турецьких респондентів важливе місце серед асоціацій займає і **спільна історична спадщина** – події, пов'язані з проживанням спільних сторінок історії, або ті, що фізично відбувалися на території сучасної України. Зокрема, респонденти згадували «Галицький фронт» («Галічія»), «поховання османських солдатів часів Першої світової війни» в західній Україні і т. п., а також «османську спадщину», «османські фортеці», «Хаджибей», «Аккерман», «Ізмаїльський історичний музей», «татарські мечеті» та «Роксолану». Багато респондентів відзначали і наявність великої кількості **споріднених слів** у турецькій та українській мовах як наслідок декількох століть співіснування.

Для представників української діаспори та українського фахового середовища в Туреччині важливе місце займають **зв'язки з батьківщиною**. Тут спільними є асоціації на кшталт «рідна земля», «рідна мова», «батьківщина», «матір». Одна з респонденток говорила про почуття гордості та любові до України, інша – про «жар в серці та мурашки по всьому тілу» при згадуванні України. Серед асоціацій, які називались українцями, – також «велика територія», «колосальний природний ресурс», «великий людський ресурс», «багатий народний фольклор», «висококультурна країна, що швидко розвивається». Були названі також «українська їжа» як категорія, яка «стає зараз більш популярною та відомою», а також українське мистецтво, яке має пропозицію «неординарних, автентичних та унікальних предметів мистецтва за невеликою ціною».

Деякі асоціації мають **виразно політичний характер**: «країна, яка знаходиться між великими політичними силами»; «країна, що має чутливе геополітичне положення» та «країна, яка намагається відкритися Заходу, наблизитися до нього, але водночас через наявність тих, хто схиляється ближче до Росії, є зоною зіткнення цих двох напрямків».

Цікавою є також стійка асоціація України з поняттям **«боротьба»**, при чому здебільшого у її позитивних конотаціях, хоча і в різних контекстах. Так, Поліна Сьомочкіна, директорка Istanbul Artist Residency наголосила, що її асоціація пов'язана з боротьбою за представлення з мистецької точки зору, але також і з боротьбою в політичному чи економічному вимірі:

«Ми робимо великі кроки, політичні, економічні. Ми багато чого досягли в представленні своєї країни», але «нічого не дається легко..., все це вимагає боротьби...».

Ще більше ця асоціація відчутна серед представників кримськотатарської діаспори ТР, для яких Україна фактично стає синонімом **«боротьби за справедливість, свободу і права людини»**. Наприклад, Генеральний секретар Світового конгресу кримських татар Намик Кемаль Баяр відзначає:

«Для кримськотатарської інтелігенції Туреччини Україна насамперед асоціюється з активістами, які ще в радянські часи боролися за права людини, за ліберальні свободи, за демократію. Українці, спільно з кримськими татарами виступали проти радянської влади, проти утисків радянської тоталітарної системи. Тому, говорячи про Україну, на думку насамперед спадає спільна боротьба за права і свободи, яку кримські татари та українці разом вели протягом 70 років панування радянської влади...».

Схожої точки зору дотримується і Глава Кримської Асоціації Мукремін Шахін:

«Якщо говорити про постаті, з якими асоціюється Україна, – то це, в першу чергу, Петро Григоренко. Він навчав нас боротися за наші права, вимагати кращої долі. Його відому промову [«Звернення до кримських татар». – Прим.] ми передавали самвидавком з рук в руки... Петро Григоренко і Андрій Сахаров – ключові імена серед тих, хто підтримував кримських татар, не будучи самі кримськими татарами. Якщо говорити ширше, то постать Петра Григоренка уособлює для кримських татар весь український народ. Це була людина совісті, з почуттям власної гідності; правозахисник, який боровся за справедливість, за свободи і права людини, в тому числі і кримських татар. Такими ми бачимо українців і зараз...».

Тісно пов'язане з образами **«боротьби»** і **«свободи»** й поняття **«постійного руху»**, яке також часто зустрічається в асоціативному ряду поруч з Україною. Загальне емоційне сприйняття цього порядку влучно виразила радниця Посольства України в ТР Ореста Старак:

«Україна – це там, де постійно щось відбувається. Це – не статична держава, а держава в постійному русі, пошуку. Це – люди, які внутрішньо вільні і які не дозволяють нікому свою свободу обмежувати. І цією особливістю людей можна пояснити й особливості нашої культури, нашого культурного життя. Це – прагнення вийти за рамки встановленого і стабільного, це – постійний порив ступити далі і йти вперед...».

Триваючі **«пошуки»** власної ідентичності та свого місця у світі, постійні **«рух»** і **«зміни»** – це ті асоціації, які часто виникають і у турецьких респондентів: **«український народ все ще знаходиться в процесі форму-**

вання, змін, пошуків себе». Як правило, такі асоціації носять **нейтральний або позитивний характер** в якості «цікавого кейс-стаді для політологічних чи соціологічних досліджень»; «живого нерву українців», що може «оживити Європу і європейське мистецтво, привнести в нього свою духовність і душевність»; «культурної/ мистецької/ творчої лабораторії», де можна «вільно експериментувати з новими формами і змістами».

Негативною стороною таких асоціацій є «нестабільність», «відсутність відчуття невідворотності вже досягнутих [позитивних. – Прим.] змін», «вразливість» (в т.ч. до зовнішніх впливів) та образ «країни, яка ще повністю не змогла стати на власні ноги», а також «політична турбулентність» та «економічні проблеми».

Серед інших негативних асоціацій, які озвучувались майже всіма респондентами, домінує сприйняття України як **корупційної держави**: «корупція, яка не дозволяє працювати нормально», «превалювання приватного інтересу над інтересом суспільства», що є «тимчасовим, перехідним етапом від радянського періоду, проте має негативну конотацію». Одна з респонденток заявила, що в неї Україна асоціюється з корупційною державою, в якій прихід кожної нової влади означає проблеми для митців, які співпрацювали з колишніми урядами.

Серед негативних асоціацій, які часто постають із досвіду, респонденти українського походження також згадують **непрозорість, забюрократизованість** та політичний вплив на інституції, які формують культурну політику. Згадуються також «хабарі», «[складні] умови ведення бізнесу» та те, «що Україна позаду Туреччини щодо рівня державного обслуговування, якості доріг тощо».

Аналогічні асоціації постають і в турецьких фахових і дипломатичних колах – «корупція», що пронизує усі сфери життя, значно ускладнює ведення бізнесу, шкодить іміджу України на міжнародній арені, підриває довіру до неї як до надійного партнера, унеможливорює співпрацю з культурними інституціями тощо. «Жахлива бюрократія», «надзвичайно високий рівень корупції і хабарництва», «додаткові перевірки», «примус до розв'язання питань у нелегальний спосіб» – деякі з найбільш поширених висловлювань.

Серед **негативних стереотипів-асоціацій**, які превалюють в турецькому суспільстві, всі респонденти говорили про асоціювання України (не в них особисто, а серед широкого загалу) із «секс-туризмом», «торгівлею жінками», «людським трафікінгом», «країною дешевого відпочинку», «туризмом задля одруження чи розваги» тощо. Турецькі респонденти вважають це явище «соромом» насамперед для своєї країни і пов'язують його з низьким рівнем освіти пересічних турків, неприйнятним ставленням до жінки в турецькому суспільстві чи «безумовною красою українських жінок». Водночас серед української діаспори у цьому контексті часто згадується «неприйнятна поведінка українських жінок», «жадібність, бідність, легка поведінка жінок, особливо на курортах, алкоголізм».

Зважаючи на значну кількість спільних шлюбів згадувалися і проблеми з розлученнями, поділом майна, образом «української жінки, яка не до-

зволяє чоловікові бачити своїх дітей» і т.п. Серед позитивного – сприйняття українок як «гарних дружин», адже саме жінки становлять більшість української діаспори в Туреччині («працьовиті», «роботящі, хазяйські дівчата», «з гарними характерами», «добрі господині», «справжні берегині» і т.д.).

Загалом найбільш сталими, поширеними і глибоко вкоріненими асоціаціями, пов'язаними з Україною в Туреччині, залишаються «туризм» і «краса українських жінок», відзначені абсолютною більшістю представників усіх цільових аудиторій. Як зазначив один із респондентів, «якби мені потрібно було написати три слова поруч зі словом Україна, це були б туризм, Анталія та гарні українські жінки».

Більшість респондентів також наголошували на позитивному характері міжлюдських відносин між двома народами та сприйнятті українців як «відкритих», «приємних», «красивих», «гарних» та «хороших» людей. «Щирість» і «гостинність» – основні риси національного характеру, з якими асоціюється Україна.

На рівні емоційного сприйняття поодинокі, але яскраві образи, які згадувалися турецькими респондентами під час інтерв'ю:

- (умовно) негативні або хибні: «сірі, похмурі образи з радянського минулого, заводи, труби, що димлять, промислові зони...», «холодний клімат», «білі ночі», «маленька/слабка країна», історично сформований «образ ворога» або «аморфного ніщо» по іншу сторону Чорного моря;
- позитивні: «чорнозем», «родючі землі», «мед», «пшениця», «житниця Європи» («bread-basket»), «гарні різьблені ікони», «автентичні сільські хати», «традиційні вишиванки й орнаменти»; «багата гастрономічна культура» («згущене молоко», «шоколад», «кав'ярні», «торт медовик», «узвар» та ін.), «футбол» («Шевченко», «Динамо-Київ», «Шахтар», «Дніпро»).

Показово, що декілька респондентів з кола фахового турецького середовища та владних кіл відзначили, що Україна «точно НЕ асоціюється» в них з «культурою», «якісною освітою», «наукою», «гарними університетами» чи «сучасним мистецтвом» ні загалом, ні на рівні окремих представників.

АСОЦІАЦІЇ ЦІЛЬОВИХ АУДИТОРІЙ З УКРАЇНОЮ

2.2. ЗАГАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ ДО УКРАЇНИ

Ключові тренди та узагальнення

Загальною тенденцією, відзначеною більшістю респондентів, є **обмеженість інформації про Україну в публічному просторі та недостатня обізнаність** турецьких громадян з українською історією і культурою. На думку більшості опитуваних, йдеться не тільки про «турецьку вулицю», а і про людей з вищою освітою, інтелігенцію, експертні та фахові кола. Навіть ті респонденти, які за персональним бекграундом (родинні зв'язки), освітою (політологія, соціологія, міжнародні відносини) або родом фахової діяльності (журналісти, експерти, культурологи) безпосередньо пов'язані з українською та/або регіональною тематикою, зізнавалися в тому, що дуже мало знають про Україну, або їхні знання є дуже поверховими.

Усі респонденти визнавали, що **сприйняття України в ТР є здебільшого спрощеним, а знання про Україну – дуже поверхневим**. Велика частина респондентів на питання про сприйняття України в турецькому суспільстві напівжартома відповідали, що *«добре, якщо пересічні турки знайдуть Україну на карті»*.

За словами представників кримськотатарської спільноти, до 2014 року навіть кримські татари в ТР були мало обізнані з тим, чим і як живуть їхні брати в Україні. Мукремін Шахін (Кримська Асоціація) згадує:

«[Після початку російської окупації Криму] нас часто запитували в Туреччині, а чому ви підтримуєте Україну? Хіба вам не все одно? Яка різниця, кому буде належати Крим – Україні чи Росії? Вони ж братські народи, обидві – колишні радянські республіки. Ми дуже багато пояснювали, проводили роз'яснювальну роботу. Зараз вже кожний знає, в чому різниця, але тоді все було інакше. Для нас, кримських татар, цей вибір був очевидним з самого початку: з одного боку, Росія з її олігархічною структурою і диктатурою, з іншого – Україна з її демократичною системою. Я не можу сказати, що зараз в Україні побудована ідеальна демократія або немає своїх проблем розвитку. Але очевидний напрямок, в якому країна розвивається. І це – напрямок демократичного розвитку, на відміну від антидемократичних кроків, політики утисків і асиміляції, які повсякчас застосовуються в Росії. Тому політичний вибір був для нас очевидним: ми хочемо, аби Крим був частиною демократичної України, яка, в свою чергу, буде частиною цивілізованого світу»

У цьому сенсі Намик Кемаль Баяр (Світовий конгрес кримських татар) відзначає *«позитивну роль»*, яку відіграла російсько-українська війна, для зміни сприйняття України в Туреччині:

«Окупація Росією частини території України, спроба анексії Криму та військові дії на сході країни спростували думку про те, що українці і росіяни – це один народ. Зазвичай, відносини України і Росії сприймалися в ТР як відносини

Туреччини й Азербайджану за формулою «одна нація – дві держави». Ця війна розставила все по своїх місцях».

Водночас більшість опитуваних наголошували, що все ще потрібна постійна інформаційно-роз'яснювальна робота: для широкого загалу, який все ще сприймає Україну як частину пострадянського/російського простору, варто поширювати та популяризувати загальні знання про Україну як незалежну країну із самобутньою культурою; для журналістів, експертів, політологів важливіше надавати більше інформації щодо конкретних питань на кшталт, російської агресії, Криму, гібридної війни, тощо.

Політизація життя та діяльності громади після 2014 р. також мали вплив на ставлення до України в Туреччині. Як свідчать відповіді українських респондентів, в Туреччині, як і в самій Україні, Євромайдан спричинив сплеск громадянського активізму і серед представників української діаспори та став каталізатором виділення з аморфної пострадянської російськомовної діаспори української консолідованої громади. Під час декількох інтерв'ю згадувалась аполітичність громади до початку війни з Росією та наголошувалось, що події 2014 року стали рубіжними в житті діаспори:

«Конфлікт з Росією вплинув на формування національної ідентичності діаспори, тому що люди стали більше розуміти політичну ситуацію і якоюсь мірою відокремлювати себе від «пострадянського загалу»»

Олена Єршова, кінопродюсерка

«Українки почали відчувати себе українками, а не просто російськомовним населенням [Туреччини. – Прим.]»

Олена Озбек, ГО «Українська спілка солідарності», м. Ізмір

Культурний активізм став важливим інструментом громади для посилення та артикуляції цієї новоствореної ідентичності. За підтримки українських дипломатичних установ українська діаспора в Туреччині стала одним із провідників постмайданної політики ідентичності. Це призвело не лише до виокремлення самосвідомої української громади в Туреччині, але й до того, що поступово в турецькому суспільстві почало з'являтися розуміння того, що Україна не є Росією, а українська мова та культура не є тотожними російській.

Характерним в описах українських респондентів² було протиставлення України та Росії в ідентичнісному сенсі та позитивне сприйняття того факту, що в Туреччині дедалі більше партнерів, з якими респондентам доводиться співпрацювати, розрізняють Україну та Росію:

«Я зустрічаю багато людей, які не асоціюють нас з Росією. Одна відома кураторка в Стамбулі сказала мені, що асоціює Україну з Польщею та Чехією. Я відповіла, що це не одне й те саме, але я була приємно вражена, що вона не асоціює нас з Радянським Союзом»

Поліна Сьомочкіна, Istanbul Artist Residency

² Тут і далі під «українськими респондентами» маємо на увазі представників української громади і українського фахового середовища Туреччини. Під «турецькими респондентами» маємо на увазі індивідуальних та представників інституційних культурних агентів Туреччини.

Проте серед пересічних турків уявлення, що Україна та Росія – це «те саме», і далі залишається панівним:

«Частина турків взагалі не знають Україну та думають, що це – частина Росії... Я намагалась доводити туркам, що ми – не Rus, що українці – це інша національність, у нас інша країна»

Олена Озбек, ГО «Українська спілка солідарності», м. Ізмір

«До того, як була відкрита наша громадська організація, нас завжди порівнювали з росіянами. Мені завжди доводилось розказувати, що ми інший народ та маємо свою культуру. Тільки коли почали відкриватись наші громадські організації, вони [турецьке суспільство. – Прим.] почали це розуміти. Вони не знали, що Україна та Росія – це різні культури та народи»

Віта Михайлова, ГО «Українська родина», м. Анталія

«Частина людей не відрізняє Україну від Росії. Це – реальність та факт. Я досі розказую людям, що українська та російська мови – дві різні мови»

Олена Єршова, кінопродюсерка

Очевидно, ставлення до України та рівень обізнаності з її історією та культурою значною мірою **різняється в залежності від соціальних груп**. Загальний рівень освіти, професійна діяльність, світськість/релігійність, консервативність/ліберальність цільової аудиторії, а також географічний регіон проживання є важливими факторами, які впливають на рівень обізнаності з Україною зокрема та на сприйняття іноземців та зарубіжної культури загалом. Так, респонденти з турецьких фахових кіл часто відмовлялися коментувати сприйняття «турецької вулиці», мотивуючи це низьким загальним рівнем освіти і культури пересічних турків та зосереджуючись у відповідях виключно на професійному середовищі й інтелігенції. Одна з турецьких респонденток, наприклад, наголошувала, що сприймає події на Майдані та рух України до Європи як позитивне явище і прояв демократії; однак таке бачення характерне для ліберальних проєвропейських кіл всередині Туреччини. Водночас, на думку консервативних кіл чи турецьких євразійців, Революція Гідності і події Майдану можуть сприйматися як негативний феномен, що призвів до дестабілізації країни, зміни уряду силовим шляхом та зробив Україну «розмінною монетою» у відносинах Заходу з Росією. Представниця української діаспори відзначила позитивне сприйняття українців в Ізмірі – мультикультурному місті, в якому вона не бачила поганого ставлення до іноземців, але висловлювала думку, що, наприклад, на сході країни ставлення може бути інакшим.

Велику роль у формуванні ставлення пересічних турків до України відіграє **російська пропаганда**. Серед негативних прикладів згадуються постійне підживлювання стереотипів, пов'язаних з радянським минулим, та викривлення політичних реалій сьогодення. Зокрема, поширюються наративи про те, що «Україна – це одне ціле з Росією, української мови не існує, а незалежність є формальною»; «Україна є об'єктом геополітичної гри великих гравців», «на Сході України триває

громадянська війна». Російські медіа також акцентують увагу на «нелегітимності» подій на Майдані, перевагах «руського мира» та ін. За свідченнями респондентів, подібні наративи побутують не тільки на рівні пересічних громадян, а й культивуються серед істеблішменту та політичної еліти ТР. До того ж такий дискурс цілком вписується в антизахідний тренд, що також присутній у суспільно-політичному житті Туреччини.

Представниця української діаспори наголосила на тому, що в Туреччині історична наука про країни пострадянського простору базується на вивченні російських джерел турецькими російськомовними істориками. Тож турецьке суспільство є досить вразливим до російських нарративів:

«Коли я кажу про те, що ми воюємо з Росією, вони [турецькі співрозмовники. – Прим.] дивуються»

Олена Озбек, ГО «Українська спілка солідарності», м. Ізмір

Турецькі експерти і журналісти відзначали, що більшість новин про Україну пишеться турецькими спецкорами, що базуються в Москві і не володіють українською мовою. Більшість респондентів підкреслювали популярність у ТР таких рупорів російської пропаганди, як RT (Russia Today), Sputnik та ін. (хоча й меншу, ніж раніше, оскільки вони дедалі частіше критикують чинну турецьку владу та грають на руку більш маргінальним силам всередині турецького суспільства).

Окремо слід відзначити **сприйняття України політологічними колами Туреччини.**

По-перше, слід відзначити, що в Туреччині немає експертів-політологів, які б займалися власне Україною, а не регіоном чи Росією. Немає також ні аналітиків з володінням українською мовою, ні якісного аналітичного медіаресурсу про Україну турецькою мовою (або англійською мовою ресурсу про Україну, популярного в ТР). Водночас багато експертів без відповідної підготовки і знань коментують події в та навколо України. Як відзначає політолог Тургут Керем Тунджел, в цьому є свої негативні і позитивні сторони:

«Позитивна сторона – в тому, що про Україну в принципі говорять. Негативна – в тому, що коментарі часто дають ті, хто не розуміються на внутрішній і зовнішній політиці України, а відтак подають інформацію крізь призму Росії чи з російських джерел... Оскільки багато хто не розуміє різниці між Україною та Росією, втрачаються важливі аспекти, пов'язані з самою Україною, з її унікальним розташуванням».

За словами респондентів, Україна рідко присутня в публічному дискурсі як окрема країна і, як правило, постає в контексті подій навколо Росії, її протистояння з Росією:

«Таким чином, складається враження, що Україна є важливою для турків тільки через її зв'язки з Росією».

По-друге, серед інтелектуальної еліти ТР є чітко виражені різні течії політологічної думки – так звані «євразійці», «націоналісти», «західники»

(прихильники європейської інтеграції) та інші, які мають відмінні сприйняття України та її ролі в регіоні. Так, **«євразійці»** говорять про те, що Україна для них асоціюється з *«кольоровими революціями»* (Помаранчева революція, Євромайдан). Зазначені події розцінюються ними в контексті зовнішнього впливу, ролі великих держав, Сороса і т.д. і здебільшого супроводжуються негативними коментарями. Основний наратив — *«об'єктність»* України, *«використання України іншими силами для її протиставлення Росії»*, *«навмисне підштовхування України до конфлікту з Росією з боку зовнішніх сил»*.

Водночас **політологи-західники** мають менше приводів говорити про Україну. Україна залишається другорядною країною у їхній системі координат через відсутність помітних «проривів» в євроінтеграційному процесі як України, так і Туреччини.

Таким чином, серед турецьких експертів-міжнародників з обох таборів існує багато стереотипів, пов'язаних з Україною, із зовнішнім впливом на рішення, які приймаються всередині країни:

«Переважає сприйняття України крізь призму зіткнення інтересів Росії, США і Європи. Складається враження, що Україна не має власних національних інтересів. Весь час звучать меседжі, «до чого підштовхують Україну США», «чого вимагає від України ЄС» і т.д. Тобто в очах багатьох політологів в Україні немає суб'єктності, власної ідентичності, автономності у прийнятті зовнішньополітичних рішень. Вона сприймається як інструмент у руках інших глобальних сил...»

Тургут Керем Тунджел, політолог

В багатьох інтерв'ю одностайно висловлювались враження, що Україна не є пріоритетною темою **для турецьких ЗМІ**. Інформація про Україну подається здебільшого у позитивному або нейтральному (фактологічному) контексті (за винятком відверто замовних сюжетів) і зазвичай прив'язана до динаміки політичного діалогу (візити найвищого рівня, підписання угод про економічну та військову співпрацю). Іншими «традиційними» медійними приводами згадати про Україну є події навколо Криму, спортивні чи футбольні новини.

Водночас, за словами багатьох респондентів, поживлення двосторонньої торгівлі, закупівля озброєнь, співпраця в оборонній сфері, плани спільного виробництва БПЛА і погіршення турецько-російських відносин за останні декілька років змінили стратегічне значення України для ТР.

«Поступово прийшло розуміння того, що Україна – це стратегічний союзник Туреччини, в тому числі і проти Росії... Нещодавно на одному з телеканалів був сюжет про те, що Україна – важливий союзник ТР проти РФ у контексті її дій в Чорному морі, в Сирії, в Лівії, на Південному Кавказі. Раніше почути таке на центральних каналах було неможливо, а зараз про це говорять дедалі більше», – відзначає Генеральний секретар Світового конгресу кримських татар Намик Кемаль Баяр.

Водночас все ще недостатня присутність української тематики в публічному просторі призводить до того, що цей вакуум заповнюють новини кримінальної хроніки, ДТП, проблем з туристами чи інших дрібних подій. За словами турецького кінорежисера Бахадира Ера, за відсутності власної позитивної адженди на цьому тлі складається враження «країни нещасних випадків».

Погоджується з цією думкою і арт-директор галереї SerModern Зіхні Тюмер:

«Якщо говорити більш загально, то проблема виникнення і швидкого поширення негативних асоціацій з Україною пов'язана з відсутністю будь-яких інших приводів про неї говорити, будь-яких інших знань про Україну та її культуру. Для нас на північ від Туреччини тривалий час нічого не існувало, точніше існувало аморфне «ніщо». Відтак, будь-які негативні новини чи явища, про які ми дізнавалися, дуже легко заповнювали цей вакуум. Не тому, що вони переважали, а тому, що вони не зустрічали на своєму шляху жодних перешкод у вигляді якихось інших, альтернативних знань та асоціацій про вашу країну. Звідти – і таке поширення стереотипів, пов'язаних з торгівлею людьми, жінками і т. п. Боротися з цими стереотипами можна двома шляхами: або спростовуючи наявні стереотипи, або створюючи нові знання про Україну, більш позитивні та достовірні».

Попри доволі поверхневі знання, російську пропаганду та строкатість турецького суспільства, всі без винятку респонденти зазначали, що в Туреччині переважає **позитивне ставлення до України та українського народу**: «гарна країна», «гарні люди», «красиві люди», «гостинний та щирий народ».

За словами Бюлента Учпинара, директора зі стратегічного розвитку і корпоративних комунікацій Інституту Юнуса Емре (турецького «відповідника» Українського інституту),

«з політичної точки зору, Україна для нас – це країна «нульових проблем», оскільки між нашими країнами немає жодних невирішених питань, і політичний діалог знаходиться на найвищому рівні... Не існує жодних перешкод для розвитку співпраці».

Інші представники владних кіл ТР також відзначали, що «Україна – країна, з якою у нас немає жодних невирішених проблем», «політичні й економічні відносини знаходяться на дуже високому рівні» і «мають великий потенціал».

Головним наріканням респондентів у цьому контексті залишається «недовикористання наявного потенціалу», обмеженість знань про Україну в турецькому суспільстві (різною мірою, але простежується в усіх соціальних/ фахових групах) та недостатня присутність української тематики в публічному дискурсі. Як відзначив один із респондентів,

«[Турецько-український. – Прим.] політичний діалог розвивається на найвищому рівні. Я можу згадати

прізвища всіх українських президентів із сучасної історії, але не зможу пригадати жодного імені представника сучасної української культури, митця або співака».

На думку багатьох, саме в цій сфокусованості на стратегічному порядку денному і недостатній увазі до розвитку міжлюдських контактів, відсутності «емоційних прив'язок» і слід шукати причини низького рівня інтересу/ обізнаності з українським стилем життя, історією, мистецтвом, а відтак і відсутнє відчуття близькості не тільки географічної, а й ментальної.

Як відзначив Надзвичайний і Повноважний Посол України в Туреччині Андрій Сибіга,

«ознайомившись із статистичними даними, наведеними однією з турецьких дослідницьких груп, де визначався рейтинг країн світу в категорії дружня/недружня держава, на жаль, побачив, що Україна знаходиться поруч з Росією – країною-агресором. Україна відзначена навіть нижчою позицією ніж РФ, на відміну від тюркських країн, які заздалегідь сприймаються як «свої». Це свідчить про те, що Україна як держава, що ставить перед собою серйозні стратегічні цілі, виходить із розбудови двостороннього порядку денного і досягнення національних інтересів, має докласти значні зусилля, щоб покращити свій імідж, використовуючи такі впливові інструменти як публічна дипломатія».

Місце України в когорті інших країн та причини професійного інтересу

Здебільшого респонденти говорять про зацікавленість у поглибленні знань та вивченні можливостей співпраці з Україною, називаючи її серед пріоритетів (варто зважати, що мова тут передовсім про представників фахового середовища, що вже мають досвід роботи з українською тематикою). Причинами професійного інтересу зазвичай називають: «відкриття нових можливостей», «зростаюча роль України для регіону» та вивчення досвіду становлення української нації як цікавого кейсу для власних досліджень.

«Перше, що спадає на думку, – це незавершений процес націєтворення та державотворення. Це дуже цікавий кейс країни в активній, ще не завершеній стадії формування нації і державних інституцій у Східній Європі. Це – одна з причин, чому мені цікаво зараз займатися Україною як політологу і соціологу»

Тургут Керем Тунджел, політолог

«Попри те, що я живу і працюю в Німеччині, не можу сказати, що вона мені цікава професійно. Тут вже є своя стала культура, сильна, добре розвинена. Мені ж, навпаки, цікаво експериментувати з чимось новим, працювати з «живою» культурою, яка знаходиться тільки на етапі становлення, розвитку, яка ще не перетворилася з творчого процесу на холодний, хоч і технічно досконалий,

перформанс. У турецькому театрі все ще є цей динамізм, цей живий пошук. І так само, думаю, що і в українському театрі теж продовжується цей творчий пошук, пошук власної ідентичності... Тому, як драматургу і соціологу, мені було б цікаво попрацювати з Україною, Іраном, країнами Близького Сходу»

Зехра Іпшіроглу, письменниця, драматургиня

В інших випадках Україна здебільшого згадується в когорті таких країн, як:

- Польща, країни Балтії, Румунія, Грузія і Туреччина – в контексті протидії російській агресії, інформаційному впливу та забезпечення стабільності в регіоні;
- Литва, Латвія, Польща, Румунія, Болгарія, Туреччина – з огляду на присутність значних кримськотатарських діаспор та можливі спільні ініціативи публічної дипломатії;
- країни ЄС – як бажаний стратегічний вектор розвитку і для України, і для Туреччини;
- країни Чорноморського басейну – в контексті регіональних мистецьких ініціатив, що об'єднують причорноморські країни (арт-резиденції, музеї кіно, фестивалі і т.д.).

3. СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЇЇ МІСЦЯ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

3.1. СУЧАСНА КУЛЬТУРА ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ОБІЗНАНІСТЬ, ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ, ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Переважна більшість **турецьких респондентів** – представників різних фахових кіл і цільових аудиторій – були майже одноставними у відповіді на питання щодо обізнаності та зацікавленості сучасною українською культурою: знання майже відсутні, але є зацікавленість у подальшому пізнанні. Наголос незмінно робився на те, що в цьому випадку саме *«пропозиція породжує попит»*, адже *«не можна цікавитися тим, про існування чого не здогадуєшся»*. За словами одного з респондентів,

«треба пропонувати своє – наразі попиту на українську культуру в Туреччині немає, але турецька публіка і фахові кола готові до сприйняття».

Респонденти також відзначали, що Україні ще *«доведеться поборотися за те, аби про неї та її культуру дізналися»*. Адже на фоні «старої» Європи, чиї мистецькі традиції добре відомі, а творчі досягнення *«сприймаються апріорі»*, з одного боку, та домінантної американської поп-культури («Голлівуд», «Нетфлікс», тощо) – з іншого, Україні *«потрібно докладати вдвічі більше зусиль, аби не зникнути остаточно з поля зору»*. За словами одного з представників турецького фахового середовища,

«проблема не в тому, що у вас нема що показати, а в тому, як це показати так, щоб вас побачили».

Як позитивний приклад культурної дипломатії респонденти наводять історії успіху Грузії, Болгарії та Угорщини, кожна з яких змогла зайняти свою нішу на турецькому ринку та більш «рельєфно» окреслити присутність в її публічному просторі.

«Якщо бути відвертим, то Україна ще не напрацювала собі ім'я в турецькому фаховому середовищі. Наприклад, якщо виникає якась потреба (звук, дубляж, актори, локація в сусідніх країнах), говорять про Болгарію, про Грузію, але не про Україну. Я завжди раджу колегам Україну, але вони не завжди дослухаються. Тому що в наших колах не знають про наявні можливості та про ситуацію в нашому секторі в Україні».

Бахадир Ер, кінорежисер³

Респонденти також зізнавалися, що не можуть назвати жодну сучасну зірку українського телебачення чи кіно, адже навіть ролі українців у турецьких фільмах і серіалах грають німці чи болгарки.

Відтак, нечисленними асоціаціями зі світу сучасної української культури залишаються:

- українські переможниці «Євробачення»: Руслана, яка запам'яталася своїми «дикими танцями» під час виступу в Стамбулі, та етнічна кримська татарка Джамала;
- спортсмени: футбольні команди («Динамо Київ», «Шахтар», «Дніпро»); «Шевченко, який грав у Мілані» та «два брати-боксери, які тренувалися в Німеччині»;
- «співак, який очолив політичну партію Голос» [Святослав Вакарчук. – Прим.];
- фільми Ахтема Сеїтаблаєва: «Haytarma» («Хайтарма»), «Evge» («Додому»); фільм «Nasıbey» («Хаджибей»).

Очевидно, що здебільшого знайомство турецької аудиторії з сучасною українською культурою відбувається або в рамках багатосторонніх заходів (Євробачення, міжнародні фестивалі), або опосередковано, через асоціації з іншими країнами («грав в Мілані», «тренувалися в Німеччині» тощо). Важливим каналом взаємодії з українським мистецтвом залишається традиційна зацікавленість культурою кримських татар.

Більш «зануреними» в український контекст є турецькі митці, які мають багатий досвід співпраці й особистого спілкування з українцями. Вони зокрема виділяють сучасну документалістику.

«Роман Бондарчук, «Плем'я», «Атлантида» добре відомі у фахових колах Туреччини. «Земля блакитна, ніби апельсин» [Ірини Цілик. – Прим.] – чудовий фільм, я особисто його радив декільком турецьким фестивалям... Наріман Алієв. Ахтем Сеїтаблаєв»
Бахадир Ер, кінорежисер.

Що стосується представників «класичної» культури – письменників, музикантів, культурних феноменів ХІХ-ХХ ст. – то переважна більшість співрозмовників відзначали, що вони сприймаються як частина «російської культури» або «радянської школи». Так, респонденти згадували

³ Бахадир Ер працює над фільмами разом з дружиною, українкою Мариною Ер-Горбач, також відомою в ТР кінорежисеркою

Миколу Гоголя, Володимира Маяковського, Льва Толстого, додаючи, що не впевнені, чи є вони російськими, чи українськими письменниками. Респонденти також наголошували, що лише зараз починають цікавитися етнічним походженням митців, адже традиційно всі вони сприймалися як представники «багатої російської культурної спадщини» або «професійної радянської школи» класичної музики/ опери/ балету/ точних наук, відомої своїми давніми традиціями та високим рівнем майстерності. *«Можливо, ми і знаємо українських митців, але знаємо їх як російських, не здогадуючись про їхнє українське походження»*, – практично в унісон відзначали представники турецьких фахових кіл.

Серед суто українських імен декілька разів звучало ім'я Тараса Шевченка та його «Кобзар», що був частково перекладений турецькою мовою. У випадку інших письменників та драматургів проблемою залишається мовний бар'єр і відсутність перекладів їхніх творів турецькою.

Водночас **успішний досвід** проведених за останні роки культурних заходів, організованих дипломатичними місіями України та українськими громадами в ТР, демонструє чималий інтерес турецької аудиторії до українських культурних феноменів та їхнє позитивне сприйняття. Зокрема, «історіями успіху», на думку як українських дипломатів, так і турецьких інституційних агентів, стали виступи Національного камерного ансамблю «Київські солісти» та Ансамблю ім. П. Вірського в Анкарі (неодноразово згадувався турецьким фаховим середовищем), співпраця українських класичних музикантів з Президентським симфонічним оркестром (диригентка Наталя Пономарчук, перша скрипка Євген Костирицький та ін.), спільний проєкт одеського піаніста Олексія Ботвінова та турецького перкусіоніста Бурхана Очала (мається на увазі проєкт «Бах. Перезавантаження» – Гольдберг варіації Баха з перкусією, в якому сучасне прочитання Баха у виконанні О. Ботвінова поєднується зі східними ритмами перкусії Б. Очала. Проєкт став символом культурної синергії Заходу і Сходу і мав надзвичайний успіх в Україні, Туреччині і Європі у 2014 – 2019 р. – Прим.). Великий інтерес викликали виставки робіт українського художника Івана Марчука, кримськотатарського керамічного мистецтва (Руслан Скибін) і українського гончарства (Олеся Дворак та «ЦеГлина»), арт-проєкт «Орнаментальна ДНК» (українсько-турецький проєкт, який презентує орнаменти двох країн у метафоричній експозиції, яка в сучасній формі показує витвори народного мистецтва, рушники, килими, містить культурологічні пояснення орнаментів, а також інтерактивні доповнення. – Прим.) та ін.

За словами радниці з культурних питань Посольства України в ТР Орести Старак,

«з одного боку, є зацікавлення традиційною українською культурою, адже Туреччина сама по собі є традиційною країною і в ній дуже шануються різноманітні традиційні ремесла, декоративно-прикладне мистецтво. І в цій царині у нас є дуже багато спільного – спільні орнаменти, спільні техніки виконання, скажімо, керамічних виробів чи тканин килимів. З іншого боку, якщо говорити про керівників фахових інституцій – великих галерей, симфонічних оркестрів, агентів у сфері кіномистецтва, то я бачу

професійний інтерес вищого рівня до нашого культурного надбання в контексті світової культури».

Зокрема, йдеться про наявний інтерес до українського **авангарду** 1910–30-х років, а також «нішевих» виконавців для «гурманів» – сучасних джазових колективів, кінострічок українських андеграундних режисерів 1950–60-х років, чиї покази були заборонені в СРСР (і не завжди відомі в Україні), але добре знані серед вузьких фахових кіл за кордоном. За словами турецьких культурних агентів, такий запит на «не-стандартні феномени» існує, і його вивчення є запорукою успіху української культурної дипломатії. На їхню думку, саме «двостороння взаємодія» з фаховим середовищем інших країн (як альтернатива односторонньому просуванню власного порядку денного) дозволила б вийти за межі традиційного сприйняття України, позиціонувати українських митців як частину загальносвітової культурної спадщини, а також краще пізнати свою власну культуру, віддзеркалену у досвіді закордонної аудиторії.

Посол України в ТР Андрій Сибіга наголошує:

«важливо разом з турецькими партнерами проводити консультації стосовно того, що саме є для них цікавим, та здійснювати спільний відбір кращих представників української культурної спільноти для участі у різноманітних двосторонніх проєктах». За його словами, «турецьке суспільство є дуже багатограним. У ньому водночас уживаються консервативність та сучасний стиль життя і сприйняття культури. Завдання України полягає в тому, щоб обрати правильний інструментарій, який би апелював до турецького споживача та прийшовся йому до смаку».

Окрім вже зазначених вище, в ході інтерв'ю турецькі респонденти також відзначали **зацікавленість у наступних культурних феноменах:**

- «монументальне перформативне мистецтво»: народні танці у сучасній постановці, народні пісні у професійному виконанні (на кшталт Ансамблю пісні і танцю ЗСУ, Ансамблю ім. П. Вірського, Національного академічного народного хору ім. Г. Верьовки, Національного балету Грузії Сухішвілі, турецького військового ансамблю «Мехтер» і т.п.);
- класична музика, джаз;
- сучасний балет і театральні постановки на актуальні соціально значущі теми;
- український кінопродукт, історичні серіали;
- кримськотатарська тематика.

Як відзначив Бюлент Учпунар, директор зі стратегічного розвитку та корпоративних комунікацій Інституту Юнуса Емре,

«у глобалізованому світі і в умовах обмежених ресурсів важко конкурувати за увагу за всіма напрямками, тому робіть інвестиції в ті сфери, де ви сильніші за інші країни або явно вирізняєтеся на фоні масової поп-культури.

Це може бути будь-що – народна або класична музика, вишивка чи розпис на тканині або національна кухня. Якщо воно автентичне, по-своєму унікальне і якісне, воно знайде свого «споживача»».

Водночас звертає на себе увагу відсутність згадування турецькими респондентами конкретних імен, явищ, феноменів. Скоріше, в інтерв'ю згадувалися потенційно цікаві теми, загальна зацікавленість в українській культурі та готовність до її сприйняття.

«Підсумовуючи, я б не сказала, що Україна є якоюсь terra incognita для турецької аудиторії. Але потрібно працювати на двох основних напрямках: 1) з широким загалом – для того, щоб принаймні поширити обізнаність про Україну та створити попит на її культуру в Туреччині; 2) з фаховими колами – для реалізації конкретних проєктів. Тут про Україну вже знають, нею цікавляться, треба лише визначити точки найбільшого зацікавлення і задовольнити цей попит», – резюмує радниця Посольства Ореста Старак.

Цікавим є погляд українських фахових кіл на сприйняття української культури в Туреччині. Представники української діаспори високо оцінюють місце української культури у сучасному світовому контексті:

«Є величезна художня майстерність, свобода думки, багато талановитих людей. Це потрібно оформляти, тут не вистачає презентації. Є що презентувати і воно є по справжньому цінним, але потрібна правильна презентація».

**«Унікальним є те, що в нас немає арт-ринку та мистецтво не працює на арт-ринок. Воно працює само по собі, і це захоплює людей, вони трактують це як по-справжньому вільне мистецтво»
Олена Грабб, Magenta Art Books**

Разом з тим респонденти здебільшого критично оцінюють нинішній рівень представлення української культури за кордоном загалом:

**«На світовій та навіть європейській карті нас поки ще майже немає. Нам треба ще багато чого робити, щоб ми були на карті»
Олена Єршова, кінопродюсерка**

І Туреччина не є виключенням:

**«Тут не знають та не розуміють вартості і значення українського мистецтва. Вони [турки. – Прим.] є досить сімейно спрямовані; спрямовані на себе самих. Вони купують турецьких художників, споживають свою власну турецьку культуру, культуру західну чи якусь брендову. Тобто немає цього [українського. – Прим.] бренду в Туреччині, який би вони могли спожити»
Олена Грабб, Magenta Art Books**

При цьому всі співрозмовники визнавали наявність потенціалу для розвитку співпраці в культурній сфері. Одна з представниць фахових кіл вказала на можливості ефективної презентації української культури в Туреччині за рахунок відкритості турецького суспільства завдяки історичній традиції мультикультуралізму на території сучасної турецької держави:

«Це люди, які готові сприймати нове. Як це не дивно, вони не консервативні. Вони із задоволенням беруть найкраще з інших культур». Це, на її думку, відрізняє Туреччину від західного суспільства, яке «є консервативним, тому що воно має вже свої прекоцепції та погляди на інших людей»

Олена Грабб, Magenta Art Books

Інша мисткиня теж погодилась, що до української культури в ТР існує значний інтерес:

«Вони [турецьке суспільство. – Прим.] спрагли до культури в цілому, зокрема до української. Вона сприймається трошки екзотично: я бачу, що в турків ламаються певні стереотипи»
Поліна Сьомочкіна, Istanbul Artist Residency

Спільною рисою інтерв'ю з українськими фахівчинями в Туреччині був наголос на необхідності сучасних форм презентації української культури.

«Тішуся, що ми відходимо від вишиванок, гопака; це мусить бути, але не тим єдиним. Мені подобається, що Україну починають бачити контемпорарі в мистецтві, театрі та літературі. Мені здається, що в Туреччині нас перестали бачити вишиванками, а бачать цікавою країною, яка розкривається та має величезний потенціал»
Поліна Сьомочкіна, Istanbul Artist Residency

«Нам потрібен цікавіший, новітніший культурний продукт, а не шаровари (при всій повазі до українського козацтва). Бо для них [турецького суспільства. – Прим.] це – Османська імперія. І ми не можемо зараз цим апелювати»
Олена Грабб, Magenta Art Books

Олена Єршова (кінорежисерка) теж висловила думку, що попит існує на сучасний український продукт, зокрема на творчість молодих художників:

«Взагалі попит є, але немає попиту на народні хори, вибачте. Є попит на сучасне мистецтво, всі «наїлись» фольклору».

Усі респонденти особливий акцент робили на необхідності позиціонувати Україну як сучасну країну, що задає тренди у формуванні світового мистецтва, відходити від традиційного і дещо провінційного її сприйняття, що обмежує реальний потенціал і внесок у європейський культурний простір.

«Якщо традиційне – то воно має бути на надзвичайно високому фаховому рівні. Умовно кажучи, якщо гопак –

то Вірський, якщо вишиванка – то в сучасному показі мод від знаних модельєрів», – відзначила радниця Посольства Ореста Старак.

«Україна не має залишатися аж надто національною і традиційною, потрібно провокувати і показувати нестандартні речі...».

Мисткині наголошували на необхідності пошуку цікавих для турецького суспільства тем, вироблення культурного продукту, адаптованого під смаки та інтереси турецької аудиторії. Проводячи історичні паралелі, Олена Грабб, засновниця Magenta Art Books, наголосила на важливості апеляції не до османської, а до сучасної турецької культури як продукту європеїзації ТР внаслідок реформ Ататюрка:

«Османська культура поважається, але не пропагується як сучасна турецька культура. А ми намагаємось з ними [турками. – Прим.] з'єднатись за рахунок шароварів, очіпків, це елементи турецької мусульманської культури. Козаки, брошки, монети, це все нас дуже пов'язує з османами. Для них, особливо більш освічених людей високого інтелектуального рівня, це трохи дорога назад. Ми в цьому плані не співпадаємо».

Але не менш цікавим культурним брендом в Туреччині, на думку фахівчинь, міг би бути український модерн та авангард, оскільки в цій країні такої спадщини немає.

Ці думки дуже резонують і з баченням турецьких мистецтвознавців, зокрема директора галереї сучасного мистецтва SerModern Зіхні Тюмера:

«Дуже важливий момент – це перехід від минулого до майбутнього, від традицій до сучасності. Важливо зберегти в цьому питанні здоровий баланс – не відмовляючись від свого минулого, не відчужуючи власні традиції, не обмежуватися лише ними. Розглядати їх лише як вихідну точку для подальшого розвитку, для переходу у майбутнє. Мені здається, Україна з цим завданням успішно справляється. Коли я був у Києві, познайомився з митцями кібер-арту, які створюють сучасне мистецтво на основі вже новітніх, цифрових технологій. Це був дуже цікавий досвід».

Окрім того, роблячи наголос на певній елітарності і делікатності сфери мистецтва, він влучно узагальнює спостереження багатьох респондентів щодо необхідності відходу від поверховості масової культури до більш глибокого знайомства з окремими культурними феноменами:

«Поодинокі голоси іноді буває краще чути і легше зрозуміти, ніж цілий хор. Голосніше – не означає чіткіше, зрозуміліше, ефективніше. Так буває на стадіоні під час футбольного матчу. Коли 30 тис. вболівальників одночасно щось викрикують, не чути жодного з них, бо їхні індивідуальні голоси втрачаються у загальному галасі. Мені здається, те, чого зараз не вистачає українській

культури, — це більше уваги і більше поваги саме до індивідуальних голосів, окремих феноменів, окремих явищ, імен, які можна було б виділити на загальному тлі відродження української культури...».

3.2. РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНКИ ЗАПРОПОНОВАНИХ КУЛЬТУРНИХ ФЕНОМЕНІВ

Опитування **турецьких респондентів** щодо обізнаності з окремими культурними феноменами підтвердило справедливність наведених слів: «індивідуальні голоси» й унікальні обличчя українського мистецтва майже втрачені за «хором» традиційного народного багатоголосся або поглинуті домінантними культурами сусідніх країн.

Найбільш відомими для турецьких респондентів серед усіх феноменів виявилися:

1. історично та культурно близькі явища (козаки, скіфи, Кримська війна, Херсонес, Бахчисарай, Хайтарма), які здебільшого асоціюються не стільки з Україною, скільки з «османською»/ «турецькою»/ «кримською» спадщиною, «Північним Причорномор'ям» або «з усім регіоном загалом»;
2. збірні образи (вишиванка, меншою мірою – петриківський розпис, борщ, який асоціюють здебільшого з Україною, але також з Росією, Білоруссю, Угорщиною та Східною Європою загалом);
3. політично та суспільно-резонансні явища та імена (Чорнобиль, Голодомор, Олег Сенцов, Майдан).

Обізнаність з індивідуальними іменами, мистецькими напрямками або творами тяжіє до нуля (зокрема щодо таких всесвітньо відомих феноменів, як «Щедрик», Казимир Малевич та ін.) і значною мірою залежить від збігу вибірки феноменів із профайлом респондента. Наприклад, митці зазначають обізнаність з творчістю О. Довженка та С. Параджанова, якого асоціюють з Грузією чи Вірменією, але не знають про Київську Русь. Водночас експерти та політологи знають більше про історичні явища, але погано орієнтуються в культурній спадщині тощо. Загально відомими, але найбільш дискусійними залишаються Микола Гоголь (Україна/ Росія), Серж Лифар та Володимир Горовиць («всесвітньо відомі», «асоціюються зі світовою культурною спадщиною», а не конкретною країною).

Значно кращу обізнаність з феноменами української культури продемонстрували **представниці українського фахового середовища**. Серед тих феноменів, які виділяли респондентки з української діаспори як цікаві для подальшої презентації у ТР, були: скульптор Іоанн Георгій Пінзель, скульптор та художник Олександр Архипенко, художник Казимир Малевич, бойчуківці, композитор Валентин Сильвестров, театр

Леся Курбаса, письменник Сергій Жадан, поетеса Леся Українка, кінорежисер Олександр Довженко, історична постать королеви Франції Анни Київської, Голодомор, Софійський собор.

Водночас респонденти з глибинним знанням турецької культури та суспільства висловлюють сумніви щодо перспектив і доцільності промоції в ТР певних явищ релігійного характеру (українська «Свята Софія», «різдвяний» Щедрик, Іоан Пінзель і церковне бароко, що можуть бути популярними в Європі, але не настільки цікавими для ТР); літературних творів класичних українських авторів, що можуть бути незрозумілими турецькому читачу (Леся Українка, Лесь Курбас і театр «Березіль»), а також явищ, що викликають асоціації з політично чутливими темами (визнання Голодомору «геноцидом», церковна тематика, тощо).

З іншого боку, популяризація в Туреччині таких імен як академіки Володимир Вернадський та Сергій Корольов могла б сприяти поширенню образу України як країни з сильною науковою школою та унікальними космічними й авіаційними технологіями. З огляду на плани розвитку партнерства з ТР в оборонно-промисловій та науково-технічній сфері, наразі це виглядало б більш доцільно. (Виставка «50 винаходів України», що демонструвалася дипмісіями в ТР у 2017 – 2018 рр., викликала чималий інтерес у турецької аудиторії). Те саме стосується і таких постатей, як Агатангел Кримський та Ісмаїл Гаспринський, чію спадщину ще тільки доведеться відкривати для турецьких академічних кіл.

Серед додаткових феноменів, які згадувались **респондентами з різних цільових груп**, як такі, що заслуговують на увагу, були мистецьке об'єднання «Дзигга» та етногурт Дахабраха, співачка Джамала, історик Омелян Пріцак, художник Олексій Грищенко (який тривалий час прожив у Стамбулі), режисери Владислав Троїцький, Ахтем Сеїтаблаєв, письменники Юрій Андрухович, Марія Матіос, Ліна Костенко, мовознавець Юрій Шевчук, диригентка Оксана Линів, ФК «Динамо» Київ та Андрій Шевченко, сучасне кіно (наприклад, фільми «Плем'я», «Вулкан»), менш відомі, ніж «Тіні забутих предків», фільми (наприклад, «Криниця для спраглих» сценариста Івана Драча та режисера Юрія Іллєнка), українські казки, козацька традиція, спорт та їжа як різновиди культурної дипломатії, архітектура, львівський модернізм. Також була висловлена пропозиція більше працювати з українською авангардною спадщиною, як такою, що вже досить добре відома на Заході, але не в ТР. Респонденти наголошували і на важливості пропагувати не лише «disaster-асоціації» (Голодомор, Чорнобиль), які є чутливими темами, але й нейтральні речі, з якими іноземці можуть себе асоціювати.

Усі українські респонденти визнали, що деякі запропоновані феномени, які сприймаються ними як українські, загалом в Туреччині можуть не сприйматись як українська культурна спадщина:

«Багато феноменів незалежної України прийнято відносити до російського мистецтва, та ми ніби все добровільно віддаємо»

Поліна Сьомочкіна, Istanbul Artist Residency

Це свідчить про необхідність зміни підходу до презентації цих феноменів.

З іншого боку, турецька драматургиня Зехра Іпшіроглу, яка ідентифікувала Пауля Целана як німецького письменника, з подивом віднеслася до прагнення знайти в нього українське коріння:

«А в нього є твори українською? Як на мене, для письменників і поетів не важливо, хто де народився, важливо, якою мовою вони думали, відчували, писали...».

У цьому ж контексті інші респонденти висловлювали застереження утримуватися від надмірного «націоналізму в культурі» («деякі імена мусять залишатися частиною загальносвітової культурної спадщини») та радили не надто захоплюватися «обтрушуванням пилу з історичної спадщини, аби не створилося враження, що сучасній Україні немає чого запропонувати світові».

Загалом, коментуючи рівень своєї обізнаності із запропонованими феноменами, турецькі респонденти говорили про «здивування», «сором» та «розчарування» через низький рівень своєї обізнаності із запропонованими культурними феноменами та висловлювали готовність знайомитися з цими та іншими явищами ближче.

НАЙВИЩИЙ РІВЕНЬ ОБІЗНАНОСТІ З КУЛЬТУРНИМИ ФЕНОМЕНАМИ

ІСТОРИЧНО ТА КУЛЬТУРНО
БЛИЗЬКІ ЯВИЩА

Скіфи

Бахчисарай

Козаки ХАЙТАРМА

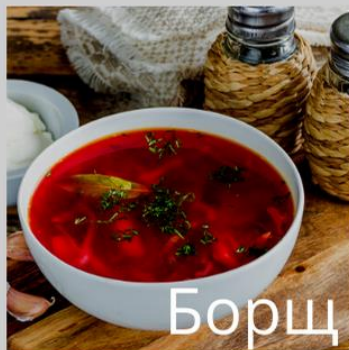

Херсонес

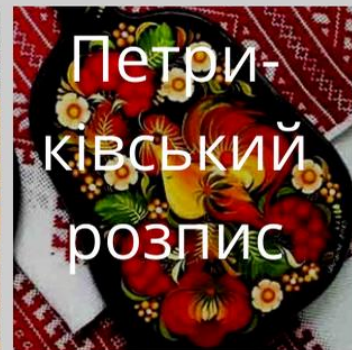

Кримська війна

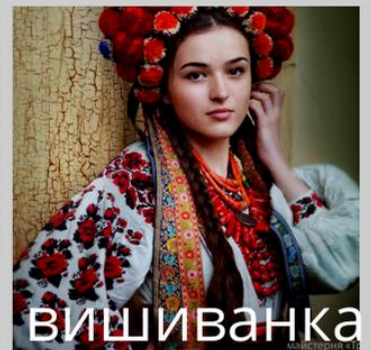
ЗБІРНІ ОБРАЗИ

Борщ

Петри-
ківський
розпис

вишиванка

РЕЗОНАНСНІ
ЯВИЩА

О. Сенцов

Голодомор

Чорнобиль

Майдан

4. ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ З УКРАЇНСЬКОЮ СТОРОНОЮ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

4.1. НАЯВНИЙ ДОСВІД СПІВПРАЦІ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА

Значна частина респондентів (турецьких індивідуальних та інституційних агентів, українських фахових кіл і діаспори) відзначали досвід співпраці з українськими культурними інституціями на запрошення, за посередництва або в рамках проєктів, **організованих українськими дипломатичними місіями в Туреччині** (Анкара, Стамбул, Анталія). Ініціатива зазвичай належала українській стороні. Хоча були випадки, коли вже після визначення потенційних партнерів (рішення журі щодо запрошення на музичні чи кінофестивалі) турецькі організатори зверталися до Посольства з проханням допомогти в частині консульської, логістичної, фінансової чи представницької підтримки. Як правило, турецькі респонденти згадують про **позитивний досвід співпраці**: готовність дипломатів надати сприяння, відкритість до співпраці, гарну організацію, цікаві заходи, якісний розважальний чи пізнавальний контент, професійність, фаховість, порядність і дисциплінованість українських митців.

Серед основних нарікань (на тлі загально позитивного враження) – короткі строки підготовки заходів, їхня спорадичність і різнонаправленість (що не є проблемою для самих турецьких агентів, але змушує їх замислитися щодо тривалості досягнутого ефекту з точки зору української культурної дипломатії).

Водночас представники фахових кіл, які мали **досвід прямої співпраці** з українськими приватними або державними інституціями (насамперед на території України) відзначають **низку негативних аспектів**. Серед основних:

- **високий рівень корупції і хабарництва** («після Євромайдану стало краще, але проблема все ще існує»);
- **високий рівень бюрократії** (один із респондентів відзначає, що в Туреччині теж є бюрократія, але це бюрократія «з людським обличчям»:

«Є певні процедури – тривалі, складні, але люди намагаються йти на зустріч, домінує підхід, орієнтований

на розв'язання проблеми, досягнення конкретного результату. В Україні все навпаки. Інколи складається враження, що бюрократи намагаються ще більше ускладнити ситуацію, замість того, щоб вирішити її... Втім, хоч і повільно, але ситуація покращується»);

- **проблема з «бізнес-культурою»** («Ми не бачимо в принципі готовності чи бажання до співпраці, навіть коли ми звертаємося до них [українських партнерів. – Прим.]». Представники турецьких інституційних агентів відзначають, що українські компанії чи індивідуальні агенти (потенційні партнери) тримаються дуже дистантно, важко йдуть на контакт, «поводять себе так, ніби працюють тільки з Warner Brothers чи Philip Morris». Також зазначається, що дуже важко домовитися щодо цін, українські компанії майже не йдуть на поступки, не готові до переговорів, компромісів, не звикли проявляти гнучкість чи «хоча б зустрітися на ланч».

«Таке враження, що вони від самого початку нам не довіряють і шукають якусь приховану подвійну адженду. Можливо, це особливості міжкультурної комунікації, але це дуже заважає. Особливо в роботі з турецькими партнерами така закритість, такий «протекціонізм» сприймаються дуже негативно і розцінюються як небажання співпрацювати. Ми дуже практичні, прагматичні, налаштовані на пошук швидких рішень. Я цього взагалі не бачу в українцях. Замість відкритого діалогу весь час наштовхуєшся на стіни, які треба долати», – коментує свої враження від співпраці з українськими партнерами турецький кінорежисер Бахадир Ер.

З подібними ситуаціями насамперед стикаються координатори арт-проектів, куратори музичних фестивалів, організатори великих концертів на орендованих майданчиках, коли мова йде про значні фінансові інвестиції та логістично складні проекти;

- у сфері академічної співпраці часто висловлювалися нарікання на **складність знайти або встановити робочі контакти** («сайти важко знайти або вони містять застарілу інформацію», «немає англійської версії», «не відповідають на е-мейли»), а також на різні системи підпорядкування, внутрішню інституційну структуру та логіку прийняття рішень (не зрозуміло, з ким погоджувати робочі питання, підписувати меморандуми про співпрацю і т. п.);
- найбільш загальною проблемою є **декларативність досягнутих домовленостей** («поговорили і розійшлися», «не дійшло від слів до справи») або **відсутність сталості у співпраці** («провели один захід і більше не зустрічалися»).

Серед **історій успіху** респонденти називали спільні виставки та арт-резиденції (наприклад, виставку молодих турецьких художників у Києві, куратор – Бедрі Байкам); вже вищезгадані концерти Ансамблю ім. П. Вірського та інших українських колективів у Туреччині; проведення

політологічних заходів, конференцій, академічних та експертних круглих столів, реалізованих у співпраці турецьких університетів, аналітичних центрів, Посольства України в Анкарі, української та кримськотатарської діаспори. Зазвичай тематика таких заходів охоплює питання двосторонніх відносин, проблеми безпеки в Чорноморському регіоні, окупації Криму, а також важливих подій в історії України (Голодомор, Євромайдан, війна з Росією тощо).

Цікавим прикладом успішної багатосторонньої взаємодії з декількома стейкхолдерами стало **дослідження «Україна очима турецьких експертів»** та публікація книги за його результатами, профінансовані Української спілкою Анкари (грант МЗС України) та реалізовані силами Близькосхідного технічного університету та Центру євразійських досліджень (AVIM) за підтримки Посольства України в Анкарі. Участь у дослідженні взяли 13 турецьких дослідників та експертів, які мали змогу відвідати Україну, провести низку інтерв'ю з українськими експертами, попрацювати з оригінальними джерелами на місці.

«У результаті маємо книгу з 12 розділів. Фактично, це єдина книга турецькою мовою про сучасну Україну, написана якісно, об'єктивно, фахово. Звичайно, є інші роботи про історію України, якісь джерела англійською мовою, але це – по-своєму унікальна книга. До того ж важливо, що ми мали привід відправити турецьких експертів в Україну, спонукати їх глибше досліджувати ці питання. Зараз важливо, щоб ця книга не залишилася запиленою на бібліотечних полицях. На жаль, через початок пандемії ми не змогли належним чином її презентувати, популяризувати в Туреччині», – коментує свою участь у проєкті турецький дослідник Тургут Керем Тунджел.

Для **кримськотатарської діаспори** ТР важливим напрямком співробітництва залишається співпраця з українськими державними архівами, Інститутом сходознавства НАН України (історичні та культурологічні дослідження, османістика), а також Київським національним університетом ім. Т. Шевченка та Таврійського національного університету ім. В. Вернадського (кафедри тюркології, турецької філології, програми академічного обміну, стажування для студентів, викладання кримськотатарської мови, видання журналу кримськотатарською мовою).

У контексті співпраці з українськими інституціями у сфері культурної політики **українськими індивідуальними агентами** згадувались:

- досвід роботи з українськими кураторами та художниками;
- участь в конкурсах VI;
- досвід роботи кінопродюсером в Україні, копродукції з іноземними державами, зокрема Туреччиною;
- позитивний досвід роботи з Українським інститутом книги (участь у London Book Fair);
- візити українських колективів, окремих митців на заходи української громади за підтримки Посольства України;

- співпраця громадських організацій зі Світовим Конгресом Українців, Світовою федерацією українських жіночих організацій.

Усі співрозмовники визнавали обмежене фінансування українських культурних подій за кордоном і необхідність пошуку спонсорської підтримки. Була озвучена проблема відсутності «*чітких прозорих правил*» державного управління у сфері культури. Серед типових проблем, з якими стикаються агенти української культури за кордоном, називались очікування від українських митців, що вони «*будуть займатись меценатською діяльністю*» в умовах обмеженості державних коштів, проблема з довгостроковим плануванням, неефективне використання волонтерського ресурсу тощо. Також згадувалось, що є проблеми презентації молодих митців та прозорості відбору учасників заходів: «*Возьмуть низку художників, які є в якомусь переліку*».

4.2. ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ

Ключовим фактором для виведення двосторонніх відносин на новий рівень і створення позитивного іміджу України в ТР, на думку як українських, так і турецьких індивідуальних та інституційних агентів, є **розвиток туризму і міжлюдських контактів**: розширення професійних зв'язків, робочі візити до України, популяризація «*історичного / культурного / сімейного / безпечного туризму*» (на противагу популярному стереотипу, що Україна – країна дешевого відпочинку і оптимальний напрямок для любителів секс-туризму), збільшення бюджету на промоцію туристичного потенціалу країни.

Представники української діаспори відзначають, що «*турки, які їздять в Україну, в захваті: Україна красива, люди гарні*». Водночас турецькі респонденти підтверджують ці слова, висловлюючи своє здивування від «*надзвичайно багатой культури*», «*давньої історії*», «*вишуканої архітектури*», «*яскравих незвичних смаків*», що «*значно перевищили їх очікування*».

Представниця владної інституції Туреччини, наприклад, розповіла, що вперше відвідала Київ саме із робочим відрядженням: «*Я б ніколи туди не поїхала у відпустку, якби не робота. Але коли я побачила Україну, я вирішила, що обов'язково повернуся сюди вже з родиною*». Для того, щоб змінити на краще думку про Україну, вона радить запрошувати до України більше митців, культурних діячів з Туреччини, розвивати туризм: «*Після відвідування Києва я сама стала «культурним аташе» України в Туреччині, раджу всім друзям*». Ця думка лунала і від багатьох інших турецьких респондентів.

У кожному з інтерв'ю була присутня тема культурної **близькості українського та турецького народів** як значного ресурсу двосторонніх відносин.

**«Ми різні, але дуже подібні, з іншого боку. Ми теж традиційні та ментально схожі з турками»
Поліна Сьомочкіна, Istanbul Artist Residency**

«В культурах обох країн багато спільних явищ, від кулінарії до вишивки»

Олена Озбек, ГО «Українська спілка солідарності», м. Ізмір

«Ми близькі, у нас є спільні теми та спільна історія»

Олена Єршова, кінопродюсер

«Для мене Україна завжди була країною східного блоку, але коли я її відвідала, побачила, наскільки щирим і гостинним є український народ, скільки у нас спільних рис. У вас теж відчувається середземноморський дух, який нас дуже ріднить...»

Гьозде Шахін, координаторка двосторонніх відносин

Управління міжнародних відносин і зв'язків з ЄС

Міністерства культури ТР

Ще одна спільна тема – **непроста історична доля**, національний визвольний рух, боротьба за свої права, відстоювання територіальної цілісності і суверенітету перед обличчям сильніших супротивників, боротьба за Крим та війна з тероризмом у східних регіонах країни (і України, і Туреччини). Це ті паралелі, які найчастіше звучать у відповідях респондентів та найбільше резонують як прояви любові та поваги до своєї батьківщини – надзвичайно важливої теми для турецького суспільства. Також у цьому контексті періодично згадувалися подвиги українців в часи Другої світової війни (враження від Національного музею історії України у Другій світовій війні у Києві), ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи як символи самопожертви та відданої боротьби за свою країну, тощо.

Близькою, але все ж окремою темою проходить **спільна історична і культурна спадщина українців і турків**, починаючи ще з часів Османської імперії, зокрема:

- тривалі часи співіснування на одній території (турецькі топоніми, фортеці, мечеті, поховання турецьких воїнів у південних та західних регіонах України);
- спільні історичні постаті та фольклорні герої (український козак Мамай – татарський Мамай-мирза; родина Кочубеїв; Іван Мазепа, Роксолана, Сулейман Пишний і т.п.);
- спільні/ спільнокореневі слова в сучасній турецькій та українській мовах (напр. майдан, килим, шаровари, тощо);
- спільні культурні традиції (напр. ашики та озани, народні поети-співці, є феноменом, близьким до кобзарської традиції; а музичні інструменти саз та уд – до кобзи та бандури).

Респонденти неодноразово поверталися до цих тем не тільки як до найпоширеніших асоціацій, пов'язаних з Україною, але і як до **найбільш цікавих тем, що можуть дати новий імпульс розвитку двосто-**

ронніх відносин. На їхню думку, з одного боку, це важливо, адже спільні культурні феномени, фольклорні персонажі вказують на те, що у наших народів схожі риси характеру, цінності, світогляд. Це суттєво сприятиме культурному зближенню народів, їхньому взаємопізнанню. З іншого боку, акцент на спільні сторінки історії потенційно матиме і цілком практичний вимір, адже через популяризацію спільних героїв українського фольклору, народної творчості, народних танців легше буде привернути увагу турецької аудиторії до української культури.

Абсолютна більшість турецьких респондентів найбільш важливою «прив'язкою» до України називали **споріднені спільноти**, що проживають в Україні, і відзначали, що саме в цій сфері є великий, але ще недостатньо використаний потенціал взаємодії:

«Наскільки я розумію, зараз в Україні намагаються просувати концепт, в основі якого – «козацький бренд». Якщо ви збираєтеся це «продавати» в Туреччині, в принципі, це може спрацювати, зважаючи на спільну історію. Але я у такому разі радив би додати до цього кримськотатарський елемент, гагаузький фактор. Таким чином ви змогли б привернути більше уваги, викликати зацікавленість у турецької аудиторії і на довше залишити в пам'яті образ багатокультурної України».

Щодо конкретних проєктів з практичного «освоєння» цього ресурсу, пропонувалися наступні ініціативи:

- a. розробити спеціальні туристичні маршрути для турецьких туристів, які б поєднали елементи історичного, культурного, гастрономічного та зеленого туризму: «Османський шлях», що включав би у себе відвідування основних османських фортець півдня і заходу України (Аккерманська (Білгород-Дністровський), Кам'янець-Подільська, Хотинська і т.д.), або так званий «Nostalji Lokomotif» – туристичний залізничний маршрут у західній Україні, вздовж якого знаходяться поховання турецьких воїнів часів Першої світової війни («Галицький фронт»), включно зі Львовом, який наразі є одним із найпопулярніших напрямків для турецьких туристів разом із Києвом та Одесою;
- b. видати словник спільних/ споріднених слів в українській та турецькій мовах;
- c. інтенсифікувати архівні дослідження, продовжити вивчення українських документів в османських архівах та османських дефтерів, що зберігаються в Україні;
- d. активізувати академічну співпрацю між університетами, національними архівами, Інститутом сходознавства НАН України тощо.

Водночас турецький кінорежисер Бахадир Ер наголошує, що хотів би попрацювати над цією темою саме в її емоційному, «людському» обличчі: *«Про месхетинців, татар ніби зараз і більше говорять в Туреччині, але це дуже базові знання, те, що з'являється в заголовках газет. Ніхто не говорить про історію, сталінську депортацію, більш складні*

речі. Або ж якщо ці речі й обговорюються, то у дуже вузьких академічних колах, в історичних дослідженнях. Утім, це нецікаво пересічному турку. Тут потрібно розповідати життєві історії, щоб це «зачепило», щоб достукатися до сердець звичайних людей, викликати в них симпатію та емпатію. Конференціями такого ефекту не досягнеш...». Він також відзначає, що хотів би зняти фільм саме про такі життєві історії, який не обов'язково має стати шедевром кінематографу, може бути «розважальним» кіно, але матиме дуже практичні цілі – ознайомити турецького глядача з реаліями життя простих українців і тюркських спільнот в Україні.

Популярність фільмів Ахтема Сеїтаблаєва «Хайтарма», «Evge» («Додому»), історичної стрічки «Хаджибей» у турецького глядача, яку відзначали багато респондентів, свідчить про правильність цих припущень. До того ж, на думку фахових кіл, з усіх форматів сучасного мистецтва саме кінопродукт (у вигляді спільного виробництва або перекладу українських фільмів і серіалів) є найбільш ефективним з огляду на охоплення аудиторії та публічний резонанс (йдеться про традиційні смаки турецького глядача, підсилені карантинними обмеженнями через Covid-19).

Цікаво, що всі респонденти наголошували на важливості розповідати особисті історії з життя гагаузів, месхетинців, кримських татар в Україні, «всіляко підкреслюючи, що вони мають захищені права на вільне життя і самовираження у ліберальній політичній культурі України». На їхню думку, це не тільки було б дуже позитивно сприйнято в Туреччині, але і дозволило б підкреслити «відмінність України від Росії», вигідно демонструючи її переваги як **багатокультурної демократичної країни**.

«Для того, щоб «вийти з радянського пакета», вам потрібно створити свій власний «український пакет» (культурний бренд, політичні цінності, унікальний профайл країни), який ви зможете популяризувати. Україна дуже багата різними культурними профілями, прототипами українськості, які дуже різняться залежно від регіону. Тому важко сформувати якийсь загальний стереотип українськості. Так само як і в Туреччині – у кожному регіоні є свої особливості, своя кухня, свій стиль життя. Замість нав'язаного образу розколотої країни, ви могли б використати це як переваги багатокультурної, ліберальної України з «точками виходу» на різні регіони і країни».

Зіхні Тюмер, директор галереї SerModern, також відзначає сприйняття України як «регіонального культурного хабу», Одеси – як «інтернаціонального міста та порту, чиї мистецькі та інтелектуальні кола завжди залишалися відкритими до впливу європейської та світової культури і були вікном Чорноморського регіону у світ». На думку багатьох турецьких митців, саме ця ліберальність поглядів, толерантність до сприйняття інших культур і відкритість до нового досвіду могла б стати візитівкою нової, сучасної України, що назавжди звільнила б її з-під уламків ментальної радянської спадщини та нав'язаних ззовні стереотипів.

Відтак, усіма респондентами наголошувалося, що **пріоритетними темами співпраці мають стати такі:**

- спільна історична спадщина; архівні, історичні дослідження (у т.ч. османістика, україніка, вивчення документів Османського архіву в Стамбулі, архіву Вселенського патріархату та церковної школи на острові Халкі (Хейбеліада), їхній переклад зі староосманської мови та оцифрування; унікальні документи доби УНР, які зберігаються в турецьких архівах та музеях, насамперед Османському архіву в Стамбулі; вивчення наукового доробку Омеляна Пріцака, Ісмаїла Гаспринського, Агатангела Кримського);
- життя тюркських спільнот в Україні (промоція образу багатокультурної України);
- туризм (розробка спеціальних, орієнтованих на турецьку аудиторію, турів в Україну, які б поєднували відвідування концертів/фестивалів/мистецьких заходів, гарну природу, пізнання культури та гастрономічних традицій; розробка путівника Україною турецькою мовою; організація промотурів в Україну, спортивних змагань, зимових лижних турів для турецьких журналістів та лідерів думок);
- українська школа класичної музики (запрошення українських диригентів, скрипалів, музикантів до співпраці з симфонічними оркестрами, зокрема Президентським симфонічним оркестром ТР);
- український авангард та модерн; художники різних шкіл: абстракціоністи, реалісти; унікальні техніки й оригінальні стилі українських митців (Іван Марчук, майстер-емальєр Олексій Коваль, монументальна техніка Миколи Журавля);
- прикладні мистецтва (українські і кримськотатарські керамісти; молоді українські скульптори, напр. Олексій Золотарьов).

Загалом респонденти зазначають, що для турецького суспільства потенційно могли би бути цікавими різні види мистецтва: театр, кіно, література, музика, хореографія, живопис, перформативні мистецтва тощо. Українська культурна спадщина радянського періоду визнається як варта промоції. Так, дипломати відзначають, що було б цікаво презентувати в Туреччині виставки робіт українських художників-авангардистів 1950-60-х років, попрацювати зі спадщиною Олексі Грищенка, розкрити «незвіданий пласт українського мистецтва радянського періоду». Респондентка з фахових кіл підтримує промоцію українського авангарду. Водночас вона висловлює занепокоєння з приводу промоції сучасного українського мистецтва як пострадянського:

«Пострадянська тематика — це тематика, яка працює зараз в Росії, за відсутності розвитку сучасного мистецтва в умовах цензури. У них, на жаль, зараз не можна працювати в сучасному мистецтві у вільному контексті... Але є помилкою цю тематику застосовувати до України, в якій мистецтво розвивається абсолютно вільно,

формується свої оригінальні напрями і течії, та мистецтво власне за цю свободу цінується. Промоція пострадянського мистецтва як течії сучасного мистецтва характеризує Росію»
Олена Грабб, Magenta Art Books

Важливою темою, яка тільки починає звучати, але набуває дедалі більшого значення в ТР, є гендерні питання (гендерно обумовлене насилля, нав'язані гендерні ролі, насилля проти жінок, пошуки власної ідентичності і т. п.). У цьому контексті відзначається, що Україна могла б стати «носієм ліберальних цінностей» для турецького суспільства. Відтак, висловлюється готовність до співпраці у форматах театральних постановок, танців контемпорарі, діджитал-театру, соціологічних досліджень на гендерні теми.

Ще один цікавий напрям – соціологічні дослідження української діаспори в Туреччині (через велику кількість змішаних шлюбів і розбудову українських асоціацій у ТР ця тема відзначається як цікавий і перспективний напрям для досліджень). Залишаються актуальними політологічні, безпекові, міжнародні дослідження України та регіону.

Перекладна дитяча література як нова, але потенційно цікава тема неодноразово лунала і від турецьких, і від українських респондентів. Зокрема, як успішний приклад наводиться нещодавно перекладена турецькою мовою книга Івана Малковича «Ліза та її сні».

«Це надзвичайно гарна ідея. Тепер ви маєте книгу, яка знайомить турецьких дітей зі світовою культурою очима українських письменників та ілюстраторів. Звідси – подвійна зацікавленість: ви не просто розповідаєте безпосередньо щось про Україну, а ділитеся з турецьким читачем важливими, цікавими знаннями з різних тем у викладенні українських авторів»
Зехра Іпшіроглу, письменниця, драматургиня

Наголошує на важливості цього напрямку співпраці і український Посол в ТР Андрій Сибіга:

«Казки є надзвичайно важливими, адже охоплюють одразу подвійну аудиторію – діти та батьки. Таким чином відбувається ознайомлення з Україною ще у ранньому віці та промоція української або світової культури через українських авторів».

Серед інших тем, які викликали інтерес українських респондентів, слід відзначити:

- книговидання: переклад і видання українських книжок, участь українських авторів у книжкових фестивалях, літературних читаннях, презентаціях;
- популяризація українських кулінарних традицій (наприклад, презентація вареників як стріт-фуду, організація фуд-фестивалів);

- розвиток співпраці з Вселенським Патріархатом, зокрема, ширше висвітлення цього напряму у публічній сфері; церковне мистецтво.

(Останні дві теми часто викликають обережно-відсторонену або негативну реакцію у турецькому суспільстві, у зв'язку з політичною чутливістю питань, релігійними та етичними застереженнями).

Українській фаховій спільноті та діаспорі також видаються цікавими теми родини та сімейних цінностей («Якби мені треба було подарувати книгу, яка б пояснила, хто такі українці, то там була б інформація про історію народу та цінності»), дитинства («У них [у Туреччині. – Прим.] висока культура дитинства, діти як спільна тема»), їжі («з правильною подачею»), спільної історії («Немає жодного цікавого історичного роману чи книги, яка б розповідала про українсько-турецькі відносини до радянської історії») (всі цитати – Олена Грабб, Magenta Art Books).

Загальною порадою було «працювати з будь-якою тематикою, яка пов'язує Україну з Туреччиною». Висловлювалась думка, що через поглиблення економічної взаємодії між країнами зростатиме зацікавленість у вивченні української мови, тож розширення викладання української мови як іноземної мало б стати першочерговим завданням.

«Безумовно, українська культура є цікавою турецькому фаховому середовищу, турецькому слухачу і глядачу. Художники, класична музика, кінематограф (популяризація готового контенту та створення спільного продукту), книговидання (переклад українських авторів, зокрема, дитячої літератури, турецькою мовою), історичні дослідження та робота в османських архівах – це пріоритетні напрями. Цікавим міг би бути і «театр тіней» (він є в турецькій мистецькій традиції і через відсутність мовного бар'єру добре сприймається турецьким глядачем). Цікавими є історичні теми, спільні емоційні зв'язки (вшанування пам'яті загиблих воїнів, символічні приклади взаємодопомоги в історії двох країн). У будь-якому разі необхідно враховувати специфіку держави, робити акцент на аспектах, що об'єднують Україну та Туреччину»
Андрій Сибіга, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Турецькій Республіці

Серед найбільш затребуваних і перспективних **форматів** співпраці відзначалися такі:

- проведення засідання Українсько-турецької змішаної комісії з культурних питань за участі міністрів культури і туризму двох країн;
- копродукція в кінематографі (насамперед, «історія України у популярному викладенні, розвінчування міфів та заповнення прогалів у сприйнятті України широким загалом», фільми або серіали спільного виробництва з історичних тем або «особистих» історій);

- зйомки турецьких фільмів і популярних у ТР телешоу на локаціях в Україні, взаємне залучення акторів, режисерів, акторів дубляжу і т.п.;
- формування міжсекторальних платформ «В-2-В» для взаємодії фахових кіл: кураторів з кураторами, письменників з письменниками, фотографів з фотографами тощо, концепт взаємодії і створення спільного продукту замість презентацій готових робіт;
- взаємна участь у провідних міжнародних фестивалях (Анкара, Стамбул, Аспендос);
- спільне освоєння нових культурних форм (кібер-арт, цифровий театр, діджитал-мистецтво, створення «мистецьких лабораторій» і т.п.);
- організація зустрічей і знайомств між українськими та турецькими культурними та мистецькими інституціями;
- розвиток кураторської діяльності, проведення взаємних візитів українських та турецьких митців, майстер-класів, воркшопів для ознайомлення з творчістю партнерів;
- видання книг, створення конгломератів з українськими видавцями;
- налагодження співпраці між українськими та турецькими музеями;
- участь України (м. Одеси) у створенні нового Центру сучасного мистецтва в м. Синоп, який має стати *«культурним хабом всього Чорноморського басейну, де будуть представлені всі країни регіону – від Варни до Батумі»*. Планується, що основним напрямом роботи Центру будуть дослідження і розвиток цифрового мистецтва, а до його складу увійдуть також сучасна виставкова зона, арт-резиденція і сад скульптур. Будівництво Центру планується завершити через 1,5-2 роки;
- спортивна дипломатія;
- селебріті-дипломатія; блоггер-дипломатія; твіттер-дипломатія (“twiplomacy”);
- покази мод (за участі відомих українських дизайнерів на високому професійному рівні);
- гастрономічна дипломатія, зокрема, участь українських шефів у популярному в Туреччині телешоу «Мастер-шеф» з майстер-класом з приготування українських страв (відзначено декількома респондентами з різних фахових сфер); співпраця з блоггерами/колумністами, що пишуть про їжу (популярний блог про кухні світу “Fork & Cork” тощо).

Часто лунала думка про необхідність збереження «перевірених часом» форматів співпраці (на кшталт «Днів українського кіно»). Представники дипломатичних місій відзначали, що досвід їхньої роботи довів, що краще проводити концентровані культурні події на зразок «Української весни» (тижня української культури) паралельно у декількох локаціях (Стамбул, Анкара та Анталія). (Минулого разу його складовими стали постановки театру тіней («Роксолана» від Театру на Подолі), кулінарні дні, виступи Національного академічного ансамблю танцю України ім. П. Вірського та симфонічного оркестру, а також прими-балерини Національного академічного театру опери та балету України ім. Т. Г. Шевченка). Як відзначають дипломати, такі заходи створюють позитивний новинний привід говорити про Україну в турецьких ЗМІ і започатковують певні культурні традиції, які асоціюються виключно з Україною.

Серед сучасних виконавців та митців, з якими респонденти хотіли б попрацювати в Туреччині, називалися такі імена: Джамала (згадувалася переважно більшістю респондентів), ОНУКА, ДахаБраха; камерний ансамбль «Ухо»; Львівський та Київський джазові бенди; диригентки Оксана Линів; Наталя Пономарчук; скрипаль Євген Кострицький; керамісти Рустем Скибін та Олеся Дворак; письменники Андрій Курков, Сергій Жадан, Оксана Забужко, Андрій Любка; актори, режисери та продюсери Ахтем Сеїтаблаєв, Андрій Різоль, Михайло Ілленко.

Серед **тем, які викликають найбільший професійний інтерес і зацікавленість у співпраці, але виходять за межі суто культурної сфери**, турецькі респонденти відзначали наступні:

- взаємодія по лінії міністерств юстиції, офісів Омбудсменів, адвокатських спілок, неурядових організацій, громадських активістів-правозахисників у контексті боротьби з російською агресією та деокупації тимчасово окупованих територій Криму і східних регіонів України: спільні дослідження, обговорення кейсів, двосторонні візити, обмін досвідом, можливо, створення спільної робочої групи з розслідування злочинів окупаційної влади в Криму, правові Курултай;
- науково-технічна співпраця, насамперед інформаційні, авіаційні, космічні технології;
- розвиток бізнесу в Україні, інвестиції, державно-приватне партнерство;
- організація та розвиток в Україні культури технопарків, інкубаторів для стартапів, організованих промислових зон;
- розвиток міжрегіональної співпраці.

4.3. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

Усі респонденти говорили про особисті контакти та «професійне радіо» як основне джерело інформації для міжнародної співпраці. Пошукова система Google та соціальні мережі для кожного з них є важливим інструментом пошуку первинної інформації та презентації власного доробку. Водночас усі зазначали про обов'язковий факт-чекінг серед колег до початку співпраці з потенційними іноземними партнерами.

Щодо типу інформації, яку зазвичай шукають, говорили про декілька ключових питань:

1. скільки років на ринку;
2. з ким працювали раніше;
3. які проєкти вже реалізували;
4. фінансова спроможність;
5. порядність, виконання обов'язків, надійність;
6. цінності, світогляд;
7. контактні дані.

Респонденти звертали увагу на те, що інформація повинна мати «статус правдивості, науковості чи експертності», щоб на неї звертали увагу. Згадувались також міжнародні інформаційні бази (IMDb, Cinando), видання (Screen International), веб-платформи та професійні форуми (Diren Sanat, Nimezis – театр, кіно), арт- та книжкові ярмарки як платформи налагодження довготермінових кооперацій.

Важливу роль респонденти відводять турецьким та українським дипломатичним установам як провідникам культурної дипломатії і важливим посередникам між національними культурними агентами та іноземними партнерами.

Одноставною була думка про достатність наявної інформації. Водночас відзначалася проблема потреби користування кирилицею при пошуку інформації (власні імена, назви) та відсутності англomовних версій деяких сайтів. Як бажана, але не критично важлива ідея висловлювалася пропозиція щодо створення єдиної веб-платформи, на якій би блоками подавалася інформація щодо ключових культурних агентів за напрямом діяльності; компаній, які шукають іноземних партнерів (продакшн, постпродакшн, дистриб'ютори і т.д.); а також найбільших фестивалів (локації, дедлайни, умови участі, програми заходів, контакти оргкомітетів).

5. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

5.1. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Проведення глибинних інтерв'ю та аналіз результатів дослідження продемонстрували **декілька чітких трендів у сприйнятті України в Туреччині** як країни загалом та української культури зокрема. Ідеться зокрема про:

1. обмеженість (іноді на межі з відсутністю) знань про історію, культуру, мистецтво України; основні знання стосуються *політичних подій на сучасному етапі (після 2014 р.)*. Показово, що декілька потенційних респондентів з фахових кіл взагалі відмовилися брати участь у дослідженні, посилаючись на власну *«некомпетентність»*, на те, що *«нічого не знають про Україну»*, *«не мають, чого сказати»* або *«ніколи не працювали з українськими митцями/культурними установами»*. Деякі інші погоджувалися на інтерв'ю тільки після детального пояснення мети дослідження, заздалегідь попереджаючи, що *«на багато питань їхньою відповіддю може бути «не знаю»»*.
2. традиційне сприйняття України як частини ширшого пострадянського простору (яке поступово змінюється) та чітка прив'язка до Росії (у різних контекстах – від *спільної з Росією культурної спадщини та фахової мистецької і наукової школи до повного протиставлення двох політичних культур і боротьби за незалежність від Москви*);
3. недостатня присутність української тематики в турецьких ЗМІ, публічному просторі, експертних та академічних колах на тлі потужної пропагандистської роботи з боку Росії;
4. сфокусованість двосторонніх відносин (і, відповідно, сприйняття України в ТР) на явищах *«жорсткого» порядку («геополітично важлива країна», «регіональний партнер», «союзник проти Росії» і т. п.)*. На перший план виходять питання військово-технічної співпраці, регіональної безпеки (*«спільне виробництво безпілотників», «партнер в оборонній промисловості»* і подібні асоціації). Показовою в цьому сенсі є фраза одного з респондентів, якою можна резюмувати більшість коментарів: *«я можу назвати на ім'я усіх президентів України, але не пригадаю жодного імені митця, актора чи співака»*;
5. туризм як важлива асоціація (українські туристи в ТР), найбільш перспективний та найменш розроблений напрям співпраці (варто розкрити туристичний потенціал України для турків);
6. позитивне ставлення до України (*«країна нульових проблем»*) та українців (*«красиві, гарні, гостинні, щирі люди»*);

7. відкритість усіх респондентів до нових знань і досвідів, пов'язаних з Україною, зацікавленість у розвитку співпраці, готовність до подальшого взаємопізнання;
8. стійке відчуття «здивування» респондентів через те, що так мало знають про країну, яка є настільки близькою географічно і настільки важливою для ТР геополітично;

Серед **основних рекомендацій та очікувань щодо культурної дипломатії України**, висловлених респондентами, слід відзначити такі:

1. розробити чітку стратегію розвитку культурної дипломатії, провести довгострокове планування, засноване на ґрунтовній аналітичній роботі та аналізі даних, зокрема:
 - a. виробити наскрізну ідею, концептуальні рамки культурної дипломатії України у світі загалом і в Туреччині зокрема;
 - b. визначити пріоритетні напрями діяльності і наративи, які будуть просуватися Україною (не більше 3-5 основних меседжів), дати відповідь на питання «якою б ви хотіли, аби Україну бачили в Туреччині?»;
 - c. в оцінюванні ефективності культурної дипломатії перейти від оцінки кількості проведених заходів до їхньої якості і відповідності загальній довгостроковій меті (націленість на досягнення тривалого результату vs. розпорошеність зусиль у просторі і часі на кшталт «провели і забули»);
2. перейти від розрізнених, несистемних заходів культурної дипломатії до сталої інституційної співпраці;
3. сформувати унікальний «український бренд», власний «український пакет» задля виходу з-під парасольки радянської спадщини та інформаційних російських «пут»;
4. промотувати образ «ліберальної багатонаціональної та мультикультурної України», в якій різноманіття прототипів «українськості», народів, поглядів, культур і смаків стане її силою («єдність у різноманітті»), а не слабкістю («розколота країна»).

Цей ребрендинг міг би дати Україні низку значних переваг у різних сферах, зокрема:

- a. культурній – промоція культурного розмаїття, багатого надбання у контексті світової культурної спадщини;
- b. публічної дипломатії та комунікацій – легше зацікавити світ, маючи більше точок дотику з різними народами і країнами через етнічні групи в Україні;
- c. економічній – розвиток історичного і культурного туризму, залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури та зростання кількості туристів, авіарейсів і т. п.;
- d. політичній – формування образу ліберальної країни, в якій поважають права людини, демократичні цінності і свободу самовираження для всіх, де панує міжконфесійний мир;

- e. геополітичній – поширення нарративу «Україна – не Росія» (акцент не на спільному минулому, а на різному майбутньому: ліберальна і толерантна Україна на протигагу Росії як тоталітарній країні, де кримські татари й інші етнічні групи піддаються утискам, тортурам, репресіям, де закривають мечеті, забороняють мови, спалюють книжки і переслідують інкодумців);
5. відмовитися від «містечковості» і націоналізму в мистецтві на користь сприйняття української культури як частини більшого європейського культурного простору; визнати внесок України до спільної скарбниці світової спадщини (подивитися на свої доробки «ззовні», очима інших країн, що може суттєво відрізнитися від власного самосприйняття); зберегти національний колорит, але не зациклюватися на ньому;
6. двоєдина задача – збагатитися минулим, але і «відкритися світу» сучасному: *«перестати обтрушувати пил з історії»*, створити образ сучасної, динамічної, модерної України, де пульсує живий нерв, живуть вільні люди, панує творча імпровізація, *«одухотвореність»* і душевність у мистецтві (на протигагу дещо статичній, професійній, але «холодній» технічній європейській культурі, з одного боку, і тоталітарній радянській спадщині, з іншого);
7. перейти від «трагедій і плачу» до позитивної аженди, поширювати обізнаність не тільки щодо темних сторінок історії (Голодомор, Чорнобиль, Бабин Яр, депортація кримських татар), але й історій успіху – в науці, сучасних технологіях, культурі, спорті, мистецтві;
8. здійснити позитивний ребрендинг і відновити суб'єктність у міжнародних відносинах, щоб Україна перетворилася а) з постійного *“trouble-maker”*а (війна з Росією, окупація Криму, санкції, секс-туризм, корупція, нестабільність) на джерело позитивних новин; б) з «об'єкта геополітичної гри великих гравців (РФ, США, НАТО, ЄС)» на самодостатню незалежну державу; с) з бенефіціара зовнішньої допомоги на контрибутора європейської безпеки, d) зі статусу учня «успішних реформ» до рівноправної двосторонньої взаємодії;
9. значно посилити присутність України як у традиційних ЗМІ, так і в соціальних мережах, блогах, публічному просторі; створювати власний позитивний контент;
10. рельєфно окреслити південний вектор зовнішньої політики: не тільки Туреччина має відкрити для себе Україну, але й Україна – зрозуміти важливість для неї Туреччини; у ширшому контексті Україна має вийти з традиційної дихотомії Схід – Захід, Росія – Європа і «розмити» це протистояння за рахунок альтернативних регіональних напрямів зовнішньої політики, зокрема південного;
11. віднайти власну «історичну і культурну глибину»: має прийти усвідомлення того, що історія двосторонніх відносин з Туреччиною починається набагато раніше за проголошення Україною незалежності в 1991 чи навіть у 1918 році; згадати про спільні сторінки українсько-османської історії, що тривалий час замовчувалися за часів СРСР.

5.2. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОБОТИ З ОКРЕМИМИ ЦІЛЬОВИМИ АУДИТОРІЯМИ

Загалом, аналізуючи коментарі та очікування, висловлені респондентами під час інтерв'ю, **доцільним видається проведення роботи за двома основними напрямками:**

- **з широким загалом** – для поширення загальної обізнаності про Україну та створення попиту на її культурний продукт у ТР (популяризація «традиційної народної культури» для виділення України як самобутньої країни з-поміж інших сусідніх держав у сприйнятті пересічних турків);
- **з фаховими колами** – для реалізації конкретних проектів у сфері сучасного мистецтва на високому професійному рівні та промоції України як частини загальноєвропейського культурного простору.

Більш детально можна виділити **декілька ключових напрямів у роботі з різними цільовими аудиторіями** з огляду на теми, які можуть бути для них потенційно цікаві:

1. **широкий загал:** спільна історія, тюркські спільноти, емпатія через персоналії та особисті історії (серіали, історичні фільми), історичний і культурний туризм в Україну;
2. **консервативні, традиційні прошарки суспільства:** народні танці, пісні, фольклор, традиційні ремесла, особливо близькі турецькій культурі (килими, кераміка, рушники, вишиванки, народні музичні інструменти – все, що демонструє культурну близькість);
3. **митці, ліберальні кола:** сучасна, модерна, багатокультурна, ліберальна, вільна, «жива» Україна, трендсетер у мистецтві, культурна «лабораторія»; цікаві теми для співпраці: діджитал-арт; оригінальні художні стилі; авангард у кіномистецтві, копродукція фільмів і серіалів, боротьба з гендерними та соціальними стереотипами, права жінок; динамічна співпраця в процесі створення копродукту замість механічної презентації готового доробку, «інженерування процесу зближення культурних еліт і фахових кіл»; інституційна співпраця між кураторами та фестивалями; класична музична школа;
4. **українські фахові кола:** сучасне українське мистецтво, авангард, «нішеві» виконавці, арт-резиденції; книговидання, переклади української літератури, зокрема дитячої; особливий наголос – на чесності і прозорості процедур, а також чіткій і зрозумілій комунікації УІ щодо принципів відбору учасників і проектів;
5. **українська громада** – традиційна Україна, гастрономічна дипломатія, книговидання, викладання української мови, українські школи;
6. **кримськотатарська діаспора:** протидія російській агресії, Крим, права людини; споріднені спільноти (кримські татари, гагаузи, ме-

схетинці); спільна історія, архівні дослідження, османістика; народне мистецтво; академічна співпраця; викладання кримськотатарської мови;

7. **експерти і журналісти:** посилення присутності України в ЗМІ, стратегічні комунікації і боротьба зі стереотипами; протидія російській пропаганді шляхом створення і поширення власного контенту; проведення конференцій і круглих столів з питань міжнародної і регіональної політики; соціологічні і культурологічні дослідження процесів націотворення і державотворення в Україні; дослідницькі візити до України; програми обміну і стажування;
8. **представники турецьких владних інституцій:** наголос на безпроблемності відносин. Головною проблемою називається недостатнє використання наявного ресурсу; висловлюється готовність до співпраці, в тому числі вітається відкриття Офісу УІ в ТР. Наголошується на необхідності відновлення регулярної роботи міжурядових та секторальних комісій у сферах культури і туризму на чолі з профільними міністрами. Проголошення Року України в Туреччині та Року Туреччини в Україні розглядається як гарна можливість надати значний імпульс розвитку співпраці у культурній сфері;
9. **дипломатичні місії України в ТР:** важливі стейкхолдери як на етапі формування стратегії (дорадча підтримка, знання специфіки країни перебування), так і на етапі практичної імплементації проєктів (дипломатична і логістична підтримка, широка мережа контактів у колах турецького фахового середовища). Декларується готовність до співпраці з УІ в різних форматах. Водночас наголошується на обмеженості власних людських і фінансових ресурсів та необхідності відкриття Офісу УІ в Анкарі для «ручного супроводу» культурних проєктів «на місці».

Загалом, українські фахові та дипломатичні кола неодноразово наголошували на необхідності виваженого підходу до вибору тематики та інструментарію кампаній публічної дипломатії у Туреччині. При формуванні меседжів стратегічних комунікацій важливо враховувати фактори соціального та внутрішньополітичного порядку. Слід зважати на дуже різні вихідні дані (рівень обізнаності, готовність до сприйняття іноземного досвіду, відкритість та ліберальність поглядів, політично та релігійно чутливі питання, регіональні особливості тощо) та пропонувати різний контент, з врахуванням специфіки кожної окремої ЦА, аби не мати зворотного ефекту.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1. СПИСОК РЕСПОНДЕНТІВ, ЯКІ ДАЛИ ЗГОДУ НА ОПРИЛЮДНЕННЯ СВОГО ІМЕНІ/АФІЛІАЦІЇ

English	Українською
Namık Kemal Bayar, lawyer, Secretary General of the World Congress of Crimean Tatars; Vice Chairman of Crimean Turks Association in Turkey; Chairman of the Turkey – Ukraine Friendship Association (2015 – 2017) (Ankara)	Намик Кемаль Баяр, Адвокат, Генеральний секретар Світового конгресу кримських татар; заступник голови Асоціації культури і взаємодопомоги кримських тюрків Туреччини; голова Асоціації дружби Туреччина – Україна (2015 – 2017 рр.) (Анкара)
Mehmet Bahadır Er, Film director, member of the European Film Academy (Istanbul)	Мехмет Бахадир Ер, кінорежисер, член Європейської кіноакадемії (Стамбул)
Olena Grubb, Publisher, founder and managing director of Magenta Art Books, private curator (Istanbul)	Олена Грабб, видавчиня, засновниця та управляюча директорка видавництва Magenta Art Books, приватна кураторка (Стамбул)
Yağmur Ahmet Güldere, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Turkey to Ukraine (Kyiv)	Ягмур Ахмет Гюльдере, Надзвичайний і Повноважний Посол ТР в Україні (Київ)
Zehra İpşiroğlu, Writer, literary critic, playwright; Emeritus Professor, founder of the Department of Theatre Criticism and Dramaturgy, Istanbul University (Istanbul/Cologne)	Зехра Іпшіроглу, письменниця, літературний критик, драматург; засновниця і почесний професор кафедри драматургії та театральної критики Стамбульського університету (Стамбул/Кельн)

Vita Mykhailova, Head of the Ukrainian civil organization "Ukrayinska Rodyna" in Antalya ("Ukrainian family") (Antalya)	Віта Михайлова, голова української громадської організації в м. Анталія ("Українська родина") (Анталія)
Olena Özbek, Head of the Ukrainian civil organization "Ukrainian Solidarity Association" in Izmir, interpreter (Izmir)	Олена Озбек, голова ГО «Українська спілка солідарності» м. Ізмір, перекладачка (Ізмір)
Elina Papadimouli, Political Counselor, Delegation of the European Union to Turkey (Ankara)	Еліна Пападімулі, радниця з політичних питань Делегації Європейського Союзу в ТР (Анкара)
Ahmet Fatih Acar, International Relations Specialist, Directorate of Cultural Events, Department of Culture, Istanbul Metropolitan Municipality	Фатіх Ахмет Аджар, спеціаліст з міжнародних зв'язків, управління культурних заходів, департамент культури Стамбульського муніципалітету
Polina Siomochkina, Co-founder, director and curator of the Istanbul Artist Residency, art restorer (Istanbul)	Поліна Сьомочкіна, співзасновниця, директорка та кураторка Istanbul Artist Residency, художниця-реставраторка (Стамбул)
Oresta Starak, Counselor, Cultural Affairs, Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey (Ankara)	Ореста Старак, радниця з питань культурно-гуманітарного співробітництва Посольства України в ТР (Анкара)
Andrii Sybiha, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to the Republic of Turkey (Ankara)	Андрій Сибіга, Надзвичайний і Повноважний Посол України в ТР (Анкара)
Gözde Şahin, Bilateral Relations Coordinator, EU and Foreign Relations Department of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey (Ankara)	Гьозде Шахін, координаторка двосторонніх відносин Управління міжнародних відносин та зв'язків з ЄС Міністерства культури та туризму ТР (Анкара)

Mükremiñ Şahin, President of the Crimean Association (Kırım Derneđi) (Ankara)	Мукремін Шахін, голова Кримської Асоціації (Kırım Derneđi) (Анкара)
Görgün Taner, Director General of the Istanbul Foundation for Culture and Arts (IKSV) (Istanbul)	Гьоргюн Танер, генеральний директор Стамбуль- ської фундації культури та мис- тецтв (Стамбул)
Turgut Kerem Tuncel, independent expert (Ankara)	Turgut Kerem Tuncel, незалежний експерт (Анкара)
Zihni Tümer, Art Director of the CERMODERN Gallery (Ankara)	Зіхні Тюмер, арт-директор галереї CERMODERN (Анкара)
Bülent Üçpunar, Director for Strategic Development and Corporate Communications of the Yunus Emre Institute (Ankara)	Бюлент Учпинар, директор зі стратегічного розвитку та корпоративної комунікації Інституту Юнуса Емре (Анкара)
Olena Yershova, Film producer (Istanbul)	Олена Єршова, Кінопродюсерка (Стамбул)
Barçın Yinanç, Journalist, commentator on international politics (Istanbul)	Барчин Їнанч, журналістка, оглядачка міжнарод- ної політики (Стамбул)
The respondent remained anonymous	Респондент зберігає анонімність

ДОДАТОК 2. РІВЕНЬ ОБІЗНАНОСТІ З КУЛЬТУРНИМИ ФЕНОМЕНАМИ

Но- мер	Феномен	Так, добре знаю	Так, чув	Ні
1	Український авангард 1910-1920: візуальне мистецтво, кіно, література	2	1	5
2	Українське модерністське (неофіційне) мистецтво радянського періоду (напр. Алла Горська, Валерій Ламах, Флоріан Юр'єв та інші)	1	1	6
3	Давид Бурлюк	0	3	5
4	Українське декоративно-ужиткове мистецтво (напр. Петриківський розпис, Косівська кераміка, вишиванка та ін.)	4	0	5
5	ВУФКУ (Всеукраїнське фотокіноуправління)	0	2	6
6	Михайль Семенко	0	0	8
7	Володимир Горовиць	2	2	3
8	Борис Лятошинський	0	0	8
9	Юрій Шевельов	0	0	8
10	Козаки (Запорізька Січ)	7	0	1
11	Кримська війна (1853–56)	6	1	2
12	Борщ	8	0	1
13	Соня Делоне	0	0	9
14	Оксана Забужко	2	0	7
15	Іван Кавалерідзе	2	0	7
16	Херсонес	4	1	4
17	Олександра Екстер	1	1	7
18	Скіфи	6	1	2
19	Тетяна Яблонська	2	0	7
20	Сергій Корольов	2	2	5
21	Бахчисарайський палац	6	1	2
22	Іоан Георгій Пінзель	2	0	7
23	«Розстріляне відродження»	2	0	7

24	Київська Русь	6	2	1
25	Олег Сенцов	6	0	3
26	Серж Лифар	2	1	6
27	Іван Мазепа	5	1	3
28	Василь Єрмилов	0	1	8
29	Харківська школа фотографії	2	1	6
30	Кіра Муратова	1	2	6
31	Кобзарська традиція	4	0	5
32	Олександр Богомазов	1	1	7
33	Пауль Целан	0	1	8
34	Лесь Курбас та театр Березіль	2	1	6
35	Анна Київська	2	1	6
36	Олександр Мурашко	2	0	7
37	Олександр Потебня	1	1	7
38	Українське бароко/ Козацьке бароко/ Мазепинське бароко	3	0	6
39	Яків Гніздовський	1	0	8
40	Григорій Сковорода	4	0	5
41	Дзига Вертов	1	0	9
42	Агатангел Кримський	4	0	6
43	Бабин Яр	7	0	3
44	Марія Примаченко	4	0	6
45	Хайтарма	4	1	5
46	Леся Українка	7	0	3
47	Щедрик	6	0	4
48	Валентин Сильвестров	2	0	8
49	Казимир Малевич	5	0	5
50	Майдан	8	0	2
51	Паркомунa (наприклад, Олег Голосій, Олександр Гнилицький, Василь Цаголов, Арсен Савадов та інші)	1	3	6

52	Олександр Архипенко	4	0	6
53	«Тіні забутих предків» Сергія Параджанова	6	0	4
54	Шолом Алейхем	3	1	6
55	Голодомор	7	0	3
56	Сергій Жадан	5	1	4
57	Чорнобильська катастрофа	9	0	0
58	Броніслава Ніжинська	0	0	9
59	Бойчукізм	4	1	4
60	Йозеф Рот	0	2	7
61	«Земля» Олександра Довженко	5	1	3
62	Володимир Вернадський	4	0	5
63	Софійський собор (Софія Київська) у Києві	9	0	0
64	Юрій Кондратюк	2	0	7
65	Георгій Нарбут	4	0	5
66	Микола Гоголь	9	0	0
67	Андрій Курков	4	0	5
68	Соломія Крушельницька	5	1	3
69	Василь Стус	2	0	7
70	Сергій Параджанов	3	0	6
71	Дмитро Бортнянський	0	0	10
72	Олександр Довженко	1	0	8